

Obres completes de Narcís Oller VI

Narcís Oller i Moragas

1928

Exportat de Viquitexts el 27 de gener de 2025

LA BOGERIA

I

Quan jo el vaig conèixer ja feia parlar d'ell.

Encara me'n recordo. Érem a mig curs del 67. Ell seguia els estudis de pèrit agrònom per millor portar ses hisendes. Jo estudiava el Dret civil. L'Armengol, el meu *a latere*, va venir, com cada vespre, a la dispesa, per anar a dar un tomb en havent sopat. I com que la nit abans hi havia hagut escopetades a la Rambla, i tal com anava el poble es podien repetir, ell que, essent al carrer, em diu:

—Saps on podríem passar la vetlla? Al Cafè de les

Delícies. Sé que hi torna a anar en Daniel Serrallonga, a qui desitges conèixer, i, si hi és, te'l presentaré. Només et demano que, si en diu alguna, t'aguantis el riure i el deixis per a mi, que amb mi no s'*enfada*. Jo me'l *camelo*, com ara diuen, i ell no ho coneix.

—Apa, doncs: ja estem anant-hi — vaig fer jo, més content que si em convidés a Romea, on en aquell temps el gran Fontova em feia plorar de riure.

I... tras, tras, tras... ja no vam parar fins a la rotonda que hi havia al fons d'aquell cafè, llavors un dels millors de Barcelona. Però des de la partió amb la sala d'entrada, on vam parar-nos a guaitar, en Serrallonga no es veia.

—*Vatualisto!*—va exclamar l'Armengol.—¡És capaç de ser a jugar!

—Com! que també juga?

—Uf! com un taül, si així li *apreta*.

— Mirem bé, mirem bé—vaig pregar jo, recant-me de perdre la diversió que se m'havia ofert.

I llavors vam anar resseguint el passadís de davant de les columnetes que aguanten la galeria de l'entresol, fixant-nos detingudament en cada un dels concurrents que hi havia, discutint o llegint diaris, per aquelles taules. Reparant estava que, si abundaven els homes allí aquella vetlla, hi escassejaven les dones d'una manera estranya, quan sento que l'Armengol fa, tot d'un plegat, un —Ara!— que va durar cinc segons. Miro, i veig que, trencant de camí, se les emprèn cap a un quídam que, assegut sota la magnífica palmera de cristall tallat del mig de la sala, estava molt capficat en la lectura d'un diari que tenia estès verticalment

i a frec de nas, de manera que l'única cosa que jo descobria del lector eren les mans. L'Armengol va parar-se davant seu, i, per dar-li la bona nit a tall d'estudiant i causar-li un ensurt, ¿quina se'n pensa?... ell que li dóna un pinyac ben fort al diari. Però què va haver fet? L'agredit es va estremir de cap a peus com si l'hagués picat l'escorçó. Aquelles mans llargues, nuoses, que jo mirava, es van crispar sobtadament: l'una, l'esquerra, retenint el diari llançat de costat; l'altra agafant com una maça l'ampolla d'aigua que tenia més a prop. I no cal dir que, ensems, tot l'home es va aixecar, tan llarg com era, amb posat amenaçador, esblaqueït de ràbia, amb els ulls fora del cap i els *lentes* de gairell, cercant l'insolent autor d'aquell pinyac.

—Què dimoni! com se les pren! —vaig pensar jo corrent-hi per ajudar a evitar l'escàndol. Però, encara jo no havia dat ni cinc passos, que ja vaig veure conjurat el perill: l'Armengol s'havia fet perdonar amb aquell somris simpàtic que sempre ha tingut, i en Serrallonga, desarmat segurament per l'evidència de la bona intenció, recobrava els colors, soltava l'ampolla i s'acontentava amb amenaçar son amic amb un revés més acaroador que altra cosa, acompanyant-lo amb les següents paraules:

—Ara mateix que et pego, ximplet! Poc pensava en tu. Em creia ben bé heure-me-les amb algun reaccionari mal educat, amb algun *neo*, mortificat, potser, de veure'm llegir el *Gil Blas*.—

Llavars l'Armengol va fer la meua presentació, i ell i jo ens vam asseure a banda i banda de l'agrònom, picant de mans perquè ens servissin cafè i copa.

En Daniel Serrallonga, més gran que nosaltres, devia llavors tenir uns vint-i-cinc anys; però, descolorit, xuclat de cara, amb barba espessa, arranada i d'un roig pebre i sal com els cabells, que duia també molt curts, semblava tenir-ne més. Els seus ulls, rodons i de nina grisa, a penes visible a través del vidre gruixut d'aquells *quevedos* d'or perennement estenallats en la part alta de son nas cantellut, obert d'aletes i bon xic torçat cap a l'esquerra, convidaven a afegir-li anys, o a fer-lo, almenys, d'edat indefinible, per la falta d'esclat de juvenesa i sobra de tristor malaltissa que els caracteritzaven. Tenia el cap gros, de front bombat i curt, les celles borroses, i, en escoltar o rumiar amb els ulls girats en blanc i la nina esbarriada, la vena frontal i l'arruga de les entrecelles se li inflaven i encenien com per sobtada congestió. Era alt i esprimatxadot, vestia amb descuit, i es distingia, sobretot, pel mal gust de ses corbates, sempre de colors rabiosos i amb el nus a mig fer. Calorós de mena, duia sempre el bolet al clatell, els colls molt amples, mai punys ni abric, per fred que fes; però per una contradicció xocant, filla, tal volta, de la necessitat d'harmonitzar sa contínua agitació interior amb l'incansable moviment de sos remes, anava sempre amb pantalons estrets i l'americana botonada de dalt a baix, per mocadors i llibres i diaris que dugués a la butxaca. No abandonava mai son bastó de porra de ferro ni es treia dels llavis l'aquilotada pipa; i, quan se'l veia pel carrer, solia anar sol, amb cara amoïnada, molt de pressa, tivat com un tambor major i quasi sempre eixugant-se la suor del front, del coll i dels canells. Era ben bé el tipus que m'havia ja cridat l'atenció alguna vegada per les

seves estranyes maneres i descrit temps enrera l'Armengol.

—I doncs, que estem'escurats? que hem fet males, que et veig aquí? —li digué aquest dant-li un pessic al braç que el remogué tot i li féu tremolar les ulleres.

—Ves si me les trenques!— exclamà en Serrallonga cuitant a encavallar-se-les millor al nas.

—Què vols dir? —preguntà insolentment l'altre, per sentir-lo.

—Que te les faré pagar.

—Poca-vergonya! Això, faries?... *Vaia* uns amics!—

En Serrallonga es concentrà un instant, somrigué, i, tot d'un plegat, traient-se l'aparell dels ulls, el donà noblement al meu amic, dient-li amb la major vehemència:

—Té, ximplet, té! Si t'ho has pres en *sèrio*, fes-ne miques.

— I veient que l'Armengol, per tota resposta, li tornava a posar les ulleres a lloc amb molt d'afecte, se les arrencà, i, exagerant el despreniment de sa amistat, començà a entossudir-se que les trenqués.

Jo obria un pam d'ulls, em mossegava els llavis, no sabia com aguantar-me el riure; fins que el plaga de l'Armengol, per acabar, simulant que anava a rebatre aquells vidres per terra, va aixecar-se, sorprengué en Serrallonga amb una abraçada, i, tornant-li a estenallar les ulleres al nas, li repetí la primera pregunta:

—Vaja, digues: que has fet males?—

El pobre interrogat es va enrogir tot de vergonya que li parlessin del seu vici davant meu; i com, buscant una astúcia per a defugir la resposta, ajupís el cap i es quedés

mut tot buidant el carbonet de la pipa damunt del *Gil Blas*, que havia deixat a la taula, l'altre que salta:

—Home! aquest és lo mateix que jo: ja pots parlar, ja. ¿Que et penses que ha d'anar al teu poble a esbombar-ho?... Tu ho diràs, si és de Vilaniu! I creu que el primer vilaniuenc que coneix ets ben bé tu. Veritat?

—I bé! —féu en Serrallonga, ja enutjat; —¿per què has de saber si tinc diners o no?... Que te'n demano? que me'n vols demanar?

—No, que te n'oferiria.

—Gràcies, doncs. Guardate'ls per a millor ocasió.—

I, girant-se cap a mi com captant un aplaudiment, va esclafir a riure. Jo tenia una cullerada de cafè entre els llavis que em privà d'ésser galant amb ell; i, per damunt de la mà amb què aguantava la cullereta, vaig observar dissimuladament en Serrallonga, i em semblà descobrir en sa cara, contreta per la rialla, aquella vaga tristor que traeix el vanitós que, en passar-se de llest, no ha fet efecte.

En Serrallonga, al dir de l'Armengol, era, a més a més, llunàtic, reservat, d'unes inconseqüències de caràcter inexplicables. El meu amic l'havia vist, en el decurs de tres anys, passar, de devot intolerant i decidit, a racionalista rabiós; de llibertí desenfrenat, a èmul perfectíssim de Sant Lluís; de retingut i recelós com un avar, a jugador com el qui més; d'estudiós i aplicat com un matrícula d'honor, a no mirar-se cap llibre de curs ni atansar-se per res a l'aula. Qui se'n calçava no se'n vestia; qui el veia avui no el coneixia demà. Per això, sens dubte, l'havien batejat amb el renom de *Bandereta* sos condeixebles.

En tocar-li el botet de la política fou quan cantà. Estava, en aquells moments, formant-se, a Espanya, la torbonada que esclatà l'any següent. Les lluites entre lliberals i retrògrads havien pres una virulència espantosa. Aquests últims, recolzats en el militarisme que acabdillava el general Narváez i en el clericalisme introduït al Palau d'Orient pel pare Claret i sor Patrocini, havien, materialment, pres una actitud dictatorial, perseguint, empresonant i desterrant a tort i a dret tot allò que representava força o direcció dins dels tres partits lliberals d'Espanya. La persecució exacerbava els odis, encenia l'esperit de rebel·lió en les masses partidàries dels perseguits. La nuvolada, lluny de desfer-se, creixia i anava carregant-se d'electricitat. Fins en Prim, l'ídol del jovent català, l'heroi llegendari de la guerra d'Àfrica, el diplomàtic que tan alt sabé posar el nom d'Espanya a Mèxic manant l'expedició que, contra el seu propi consell, el nostre Govern volgué enviar-hi, havia hagut d'emigrar a terres estranyes.

En Serrallonga, fins llavors indiferent en política, es va sentir arborat d'escàndol, i es va fer partidari decidit de la revolució.

—Llegir diaris, llegir diaris i enrabiar-me: ¡vet aquí el que faig ara!

—Home, no t'ho agafis tan fort—aconsellà, amb la flema manyagosa que li era pròpia, l'Armengol, tot fent-me, dissimuladament, un ullet que volia dir:

—Ja hi som: ja ha sentit el botet. Escolta.

—Carat! ¿que et creus que no tinc sang a les venes?

¿Que no t'has *enterat* dels *tiros* d'ahir a la Rambla?... ¿Per això, s'havien instituït, els Mossos de l'Esquadra? per afusellar la gent de bé? Murris! A fe de Déu, no sou homes els que us ho mireu així! ¿És a dir, que ens hem de deixar tractar com uns pàries, com uns ilotes? ¿Que no ho veus, que això no es pot suportar? *Vaia* un jovent!

—Bé, però què hi vols fer? ¡Com si hi poguéssim adobar alguna cosa, nosaltres!—

En Serrallonga callà, va clavar els ulls una estona en els de l'Armengol, i, a la fi, groc d'ira concentrada i amb una rialleta desdenyosa en els llavis, afirmà, tot baixet i tremolós:

—Ja ho veuràs, si hi farem, els que ens unim!—

A l'Armengol i a mi, que, bon xic indiferents, tota conspiració ens semblava eixorca, de poc que no ens escapa el riure.

—Oh! no rigueu, no, que, a tota aqueixa farda de *palàcio*, la n'hem de treure a cops d'escombra, i, sinó... a canonades!

—De tot en té la culpa el *clero* —vaig fer jo parodiant una frase llavors molt corrent entre els revolucionaris de baixa mà.

—Encara que se'n burli! —saltà en Serrallonga mirant-me de fit a fit amb un posat tan amenaçador que quasi em feia basarda.—El *clero* sembla que es busca una segona edició del 35. No se'n deu recordar, dels frares. Ell que vagi tivint, tivint... que, un cop armada la grossa, ja ho veurem. En Prim conspira. Ja ho veureu, quan la tingui armada! ¡S'ha d'acabar, això! s'ha d'acabar! El cop ha de venir!—

En Serrallonga, amb tot i ésser de Vilaniu, que és poble de cridaners, solia parlar baix. Però el cas és que, exaltant-se, en aquell moment anava aixecant la veu fins a un punt que, dats els temps, ratllava en la imprudència, i més tractant-se del que es tractava i estant com estàvem voltats de gent desconeguda. Per això l'Armengol i jo començàvem ja a penedir-nos d'haver-lo anat punxant, i miràvem recelosos quina cara hi posaven els veïns més pròxims, que eren els qui, en mig del rum-rum de les converses de la sala, molt més plena de gent que abans, podien millor pescar el que deia el nostre amic. En aquestes, heus aquí que el rum-rum creix amb un uníson estrany, que totes les mirades convergeixen a l'entrada, i que, de cop, el soroll para en sec. Mirem: el comandant de Mossos, alt, gros, fornit, amb l'aire més pacífic del món, com d'home que va a prendre cafè on millor li plau, apareix a l'entrada de la sala, vestint, com sempre, son auster uniforme blau turquí amb la botonada d'argent. L'home no titubeja: se'n ve a la taula del mig. Però, encara no ha pres la cadira pel llistó alt del respatller, que tampoc no titubegem els de la taula: com obeint a una consigna misteriosa, tots ens aixequem a una. Ell que es queda parat, dret, mirant a tots cantons amb esguard interrogant, ple de sorpresa; però veu que, a mesura que sa mirada va viatjant, van aixecant-se tots els que topen amb ella. llavors l'home ho entén tot, i s'asseu en actitud de retar el públic.

—Ah, no!— pensa aquest, encara a una; —amb tu no en prenem, de cafè; a tu no te'n fem, de costat, *assessino* del poble! —I altra volta el ressort misteriós empeny tots els

concurrents fora de les taules, escala amunt cap a la galeria rodona. El baix queda desert. Ja no hi ha sinó el comandant i l'abocador, que, cruixint de dents, li serveix el cafè. El raig de la cafetera ha caigut de pressa. El comandant, un cop ben sol, fica la cullereta a la tassa, i, remena que remenaràs tranquilament, aixeca els ulls, i mira amb desdeny, amb somris de fàstic, la multitud apinyada a la galeria. Llavors esclata un avalot formidable:

— *Viva la llibertat!* — *Mori l'assessino!* —; *Fora, fora el botxí del poble!* — *Pantera!* — *Bruto!* — *Traïdor!* — *Murri!...* — *Hala a l'infern!*—

I les senyores, emparades a darrera fila, es desmaïen o fugen xisclant, i els homes, excitats per la flemma d'aquell esbirro tremebund, baladregen aixecant els bastons, amenaçant-lo amb els punys closos, fins que ell, un cop engolit el cafè amb una tranquil·litat exagerada, s'aixeca, i diu cridant:

— *Covards! Qui vulgui re amb mi, que baixi!*

— *Jo!* — crida amb veu esquerdada en Serrallonga;— *jo, que em vull menjar el teu fetge!*—

Però, en fer acció d'obrir-se pas a cops de colzes, es mou un remolí espantós cap a nosaltres, l'empenta esdevé formidable, l'artísada barana de ferro perilla, els xiscles de les dones creixen, lluen en l'aire canons de fusell, i quatre mans vigoroses de guàrdia civil breguen entre els caps de la gentada.

Volen agafar el nostre amic, i es mou, allà on som, un terrabastall de crits, xiulets i amenaces, que es confon amb el que arma la majoria del públic en veure el comandant de

Mossos eixir triomfalment de baix per entre la gernació que li barra el pas d'entrada.

— Covards! — crida encara en Serrallonga, que no l'ha perdut de vista i li rebat el bastó amb tota fúria.— Agafeu-me'l o mateu-lo!

— Mateu-lo! mateu-lo! — repeteixen diverses veus inútilment.

— ¡Eh! ¡Basta, basta ya! — sento que crida al costat meu un sergent de civils com una torre, allargant a son torn el braç cap al nostre amic, i a mi desllorigant-me les costelles amb la premada del seu cos.

— ¡Eh! ¡Fuera, fuera! — cridem tots els del voltant.

— No! Per què? — exclama en Serrallonga en veure agitar-se pels aires aquelles mans i entenent que van per ell; — per què? Pas a la Guàrdia civil! ¡Si em vol agafar, que m'agafi! Aquí em té!

— No, no, no! — fan mil veus.

— Que sí, dic! que sí! Tots ens ho mereixem per gallines! *Sargento*, aquí em té: agafi'm! — afegí encara, presentant el pit com un valent, i empenyent, a son tom, cap a ell, per escurçar la distància que l'en separava.

D'aquella feta, va anar en Serrallonga a parar a la històrica torre de la Ciutadella. Però ell estava tan engrescat amb el paper de màrtir que allí representava, que no sabia ni explicar-se el natural neguit amb què son pare, don Ignasi, vingut de Vilaniu en un tancar i obrir d'ulls, anava i tomava de Madrid, posant en joc les poques influències que es deixaven vèncer, per treure aquell xicot de la presó.

Nosaltres l'anàvem a veure quasi cada tarda, i sempre

el trobàvem radiant, contentíssim de sa sort, i disposat a fer-nos sentir, amb aires de commiseració, les excel·lències del captiveri per a qui sap odiar la tirania com ell l'odiava. Allí, dintre d'aquella masmorra de pedra florida per la humitat, que sols rebia rajolins de claror per una sagetera altíssima i de cinc pams de gruix, ell es malmetia els ulls, de si prou lluscos, escrivint amb llapis, i en trossets de paper que nosaltres li donàvem aprofitant distraccions dels sentinelles, proclames, versos i articles revolucionaris, que l'endemà ens passava per la reixeta a fi que els féssim publicar. Alegres com érem, l'Armengol i jo ens divertíem amb la lectura d'aquelles exageracions puerils. Ni un moment no se'ns va ocórrer de prendre-les formalment i dur-les a cap redacció. Però, per no arrencar al pres el consol que la il·lusió li dava, li dèiem el contrari, fent-li creure que tot es publicava, més o menys clandestinament, i que movia molt soroll. De primer, això sol l'omplia de goig; després, ja es va exclamar dient:

— ¡Llàstima que, per miraments deguts (encara que no els demani) al *cipao* d'escarceller, s'hagin de publicar sense la meva firma! ¡Quin altre prestigi no tindrien, gi el poble sabés que surten d'aquest *calabosso!* que són del *venjador de les víctimes dels Mossos de l'Esquadra!*—

El vaig guaitar ple de sorpresa. Tenia la cara encastada a la reixeta, i, a la múltiple pressió d'aquella quadrícula de barretes de ferro, sa fesomia, embotornada i trista, em va arribar a repugnar. Era, més que tot, l'efecte repelos que m'havien causat ses pretensions inconcebibles.

—Bé—saltà l'Armengol, sempre a punt d'allargar la

broma;—podries firmar per un seguit amb un mateix pseudònim: el dia que guanyeu te'l podràs treure com si et traguessis una careta, i vindrà a ser lo mateix que si hi haguessis posat el teu nom.—

Llavors, en Serrallonga, buidant conceptes apresos en els periòdics que en aquells temps llegia, digué en to sentenciós:

—Ca, noi! Això és com escatimar sants a l'altar. El fanatisme popular el mouries més amb figures que amb raons, que el poble no entén mai prou. L'heroisme anònim no ha despertat mai cap idolatria, sense idolatria no hi ha fanatismes, i sense fanatisme no es fan revolucions. ¡Raons, raons... per al poble!... Ja ho va dir no sé qui: «La raó és una olla de dues nanses que cada u agafa per la que més li convé.» El poble mira quina nansa han agafat els seus ídols, i s'amarra a ella i no es cuida de res més. Ja et dic jo que, si lo meu, ara com ara, ha fet deu prosèlits, n'hauria fet deu milions sabent-se de qui ve i d'on ve.—

El plaga de l'Armengol encara hi va jugar una estona fent-lo callar per burlar l'espionatge del sentinella , que suposava escoltant-nos i que, en realitat, teníem, tan lluny com podia estar. — Sempre... els brètols! sempre! — exclamà el pres, tot baixet i rabiüt.

Després vam reprendre la conversa, i vam quedar que tots els desfogaments polítics del nostre *revolucionari* es publicarien, d'aleshores endavant, amb el pseudònim llampanant i expressiu de *El Barricadero*, que se li acudí a l'Armengol.

I com, en eixir, jo em manifestés escandalitzat de l'alt

concepte que tenia de si mateix en Serrallonga i del que exagerava en estimar com un heroisme la seva criaturada de les Delícies, l'Armengol esclafí a riure dient:

— Si és un visionari, home! si és un *tipo*! Sempre el veuràs així. ¡Mira que creure's que fem publicar les seves barbaritats!

— I no és ben grossa la nostra de fer-l'hi creure? Demà que ell surti i vegi l'engany...

— I ca, home, ca! Mentrestant és feliç i ens hi divertim. Per això ho faig. Aquesta temporada de presó, i el *xasco* que se'n dugui, potser el curaran de ser tan ximple.

—¡Creure's venjador cèlebre i amb dret a la idolatria popular!... Cla, cla, cla, cla, cla!—

I així vam arribar a casa rient, com xicots que érem, del que ens havia d'inspirar compassió ben profunda. I així van anar seguint les coses, fins que un dia, a primera hora de la tarda, l'amic Armengol em compareix a casa amb la cara més enriallada que de costum, i exclama:

—¡No diries mai qui m'ha vingut a veure, ara fa tres hores! En Bandereta, *El Banicadero*, en Daniel!

—Què dius, ara! —vaig fer jo, més mort que viu, veient ja damunt meu la pedregada que feia temps em temia.

L'Armengol es va deixar caure al balancí, i, fent rodolar amb els palmells de les mans el bastó ajagut a la falda, va contar-me, mort de riure, l'escena que acabava de passar entre ells dos.

Va dir que en Serrallonga, sense tenir en compte l'entumiment natural de cames després de dos mesos de

presó, pujà les escales corrent, i que va arribar al pis de l'Armengol (que era un quart amb honors de quint) bufant, esbufegant, ofegant-se. Que l'Armengol, atribuint-ho a emoció, i emocionat, a son torn, per la sorpresa, li va obrir els braços felicitant-lo amb llàgrimes als ulls; però que l'altre... ;què felicitacions ni musiques per una llibertat que ell no estimava!... Que es va asseure, refusant l'abraçada; que va esbufegar una bona estona; que es va eixugar la suor del cap, del coll, dels canells, i que, un cop refet, li va demanar, amb presses i amb ulls frisosos, les fulles i els diaris on havien eixit sos escrits. L'Armengol, que, deixant-se dur de son natural calmós, havia anat demorant el treball d'inventar-se l'excusa per a quan s'anunciés el perdó d'en Serrallonga, es trobava atrapat. I tot era rumiar i rumiar, mossegant-se el llavi de sota, amb la vista clavada al nou bastó que s'havia comprat l'ex-pres i que ja es veia arborat sobre les costelles. A tot això, en Serrallonga es despacientava, no el perdia de vista gruant la resposta, i més encara l'aparició d'aquells papers tan estimats, que havia vist en somnis, que venia a buscar.

—Vaja, on els tens? ¿No em deies que els guardaves? Treu-los, home.

—Sí, però... Sí, però...

—Però què?

—Però que t'has de fer càrrec que en els temps que correm...

— Vaja! deixa't de temps, poruc! Cuita, dóna-me'ls; que d'aquí a un quart he de ser a la fonda, que el pare m'hi espera. ¡Ves, aquest altre, ara, amb què em surt! diu que ha

promès al general tenir-me al seu costat, i me n'he d'anar a Vilaniu!

—Ah!—va fer llavors, interiorment, l'Armengol, sortint d'angúnies.—Ja et tinc! ja et tinc! Gràcies a Déu!—

I dirigint-se a en Serrallonga:

—És a dir, que te'n vas! Sí que em sap greu!... Però ja te'ls enviaré.

—Com? Per què?... Dóna-me'ls ara, home! Per això he vingut. Ja me'ls enduré jo. No me'ls trobaran, no em comprometran : ja t'ho asseguro. Però, al *menos*, que jo els vegi. Que no els portessis a la presó, ho comprenc; però que me'ls neguis ara, no. Vaja, vaja: vinguen!...

— No, no: si no te'ls nego.

— I doncs?...

— És que no els tinc a casa. Et seré franc: per a més propaganda, els vaig deixar a un amic.

—Bé, a fe de Déu! I si els perd?

— No, home, no! Vés-te'n descansat: ja te'ls enviaré.

— Més curt és anar-los-hi a buscar ara. Anem-hi; ja t'hi acompanyaré.—

I deia l'Armengol que encara s'havia hagut d'estar més d'un quart inventant excuses i subterfugis per escapar del compromís i aconseguir deixar a la fonda el pobre Daniel amb l'esperança de rebre a Vilaniu el que no existia al món.

II

La burla jugada a l'exaltat d'en Serrallonga, ni sabent-lo en el seu poble, no em tenia prou tranquil. Veient que no li arribaven els impresos, havent fins pogut saber des d'allí que mai no havien vist la llum pública ni *El Trueno Gordo*, ni *El Vengador*, ni *El Rigoletto*, on suposàvem nosaltres que els seus escrits s'havien publicat, ¿no podia tomar, d'un moment a l'altre, a esberlar-nos el cap amb la porra del seu bastó sense dir-nos «Déu te guard, bèstia»? Capaç d'això i de molt més era, en un moment dels seus, en Daniel, i en aquest cas hauria tingut motiu suficient per a exaltar-se fins a tal punt. Però de primer l'enginy de l'Armengol, i una circumstància tristíssima després, ens van treure del perill en absolut.

Per sortir del tripijoc, se li va ocórrer al diable del meu amic callar deu o dotze dies, i despenjar-se, a la fi, amb una carta a en Serrallonga mostrant-se alarmadíssim de no tenir encara rebut del plec en què li havia enviat aquells diaris, i temerós... (amb tant més dol que li seria ja impossible procurar-se nous exemplars per tractar-se de publicacions clandestines rigorosament perseguides i que s'havien exhaurit ja a primera hora)... temerós, dic, que el *gabinete negro* de Correus hagués fet presa d'aquell tresor.

—Així — va afegir l'Armengol,—disposat com està sempre en Bandereta a esperar-se les majors infàmies d'aquell *ominós* Govern (ja recordes que no el sap anomenar d'altra manera), creurà de bona fe en l'existència del plec i en el compliment de la meva promesa. I, d'altra banda, si allí li diuen que no han vist mai cap *Vengador*, ni

Rigoletto, ni *Trueno Gordo*, no ho estranyarà tampoc, ni *menos* arribarà a sospitar la veritat que tu et temies. Li n'he fetes empassar de molt grosses: és més crèdul del que et figures; i, en aquest cas, tenim en favor nostre la *ceguera* de l'apassionament, més intensa, per a l'enteniment humà, que la mateixa gota serena per als ulls.—

Però, així i tot, jo no quedava prou convençut, ni sabia pintar-me-les tan felices com aquell amic meu, de qui es podia ben dir que era un tranquil de primera. Lluny d'això, a cada correu que es passava sense rebre carta d'en Serrallonga vomitant fel i vinagre contra l'*ominós* Govern les meves angúnies creixien, tement sempre que, d'un moment a l'altre, l'Armengol em comparegués a casa amb el cap embenat. Però heus aquí que, passada una quinzena de dies de silenci alarmador, trobo el meu amic amb una cara molt llarga i un vel de tristesa als ulls.

—I avui què hi ha? —li pregunto.

I ell que, donant-me un sobre endolat, em diu:

—Té: aquí ho tens explicat tot.—

Era l'esquela de defunció de don Ignasi Serrallonga.

—*Caratsos!*—

De cop, ell i jo ens vam prendre aquesta mort com una conseqüència natural dels disgustos, afanys i fatigues passats per aquell pobre home durant la presó de son fill. Xacrós com ja era i de poca naturalesa, tants de viatges deficients a Madrid, tantes impressions oposades i hores de defalliment com les que degué passar per a aconseguir la llibertat de la nina dels seus ulls, podien haver acabat ben fàcilment amb ell. El que tenia de recent el succés ens feia

encara més versemblant la sospita. Però més tard, un altre vilaniuenc que cursava Medicina i a qui devia l'Armengol l'haver conegut en Daniel Serrallonga, ens va contar el què i el com d'aquella mort.

Oferint-se'ns una relació llarga, ens vam instal·lar en una taula del Suís, gairebé desert en aquella hora de mitja tarda, i, amb un boc per barba davant, en Giberga començà així:

—Endemés, don Ignasi s'ha suïcidat: no ha mort pas com vos pensàveu.

— S'ha suïcidat! —vam exclamar nosaltres, condolent-nos de la desgràcia d'en Daniel i no podent concebre, en aquella edat d'il·lusions, d'esperances, i fins de realitats dolcíssimes, l'absurditat de matar-se.

— Sí: don Ignasi era boig!

—Vaja, ja hi som: la vostra mania!—vaig exclamar jo impetuosament. — Tots els estudiants de Medicina patiu del mateix mal: per a vosaltres ja tot està resolt: l'home que es diferencia moralment dels altres no hi és tot. Per a qui us escolta, no hi ha diversitat possible fora de la matèria. Admeteu la varietat de mans, de braços, de cames, etcètera, perquè els ulls i els dits no us la deixen negar; però per a lo immaterial, que és lo més escapadís i, per tant, inemmotllable, no concebeu sinó un sol motllo. Però ¿per què, si hi ha cossos geperuts i ulls bornis, no hi pot haver ànimes bòrnies o geperudes? Vejam.

—Bé, no discutim paraules —va fer en Pròsper Giberga, que era d'aquells pedantets gelosos de les ciències naturals que, per un despotisme irreflexiu, miren amb

olímpic desdeny tota objecció que els vingui d'altre camp: —d'aquests bornis o geperuts, nosaltres en diem *tocats* per distingir-los dels altres.—

Aquesta sortida em semblà desdenyosa, i, per por de la fredor amb què el tal xicot solia discutir, vaig prendre el partit de callar, mal que em pugessin a la cara tots els colors de l'amor propi ferit. Llavors, ell, encenent un cigar i com si no hagués reparat el que em passava, o vanagloriant-se'n interiorment, s'oferí a contar-nos la història de don Ignasi per reblar-me millor el clau

—Diuen que havia estat tinent de Miquelets; que, passada la guerra dels Set anys, havent festejat l'Engracieta Torner, filla l'inica d'un notari ric de Vilaniu, que havia mort llavors, es va dar manya a acabar els seus estudis per obtenir la revàlida; i que, d'acord amb el curador de la noia, que era un panxacontent, va comprar la notaria vacant i es va casar amb la pubilla del difunt.

—Fins ara no hi veig sinó un espavilat—vaig fer jo aprofitant l'ocasió de rebatre'l una mica amb un cop de positivista.

— I si la noia l'estimava...—afegí l'Armengol, divertint-se ja amb nosaltres dos.

— Aquesta és la cosa!—continuà en Giberga fent el desentès; — que, segons sembla, un i altre van anar prou enganyats. Aquella combinació els va ofuscar talment (diu el meu pare, metge de la casa, de tota la vida), que van arribar a creure que s'estimaven. Tant ell com ella, cada un pel seu *istil*, eren un parell d'apassionats, com diríeu vosaltres: ella curteta i romàntica, d'aquelles que es

corsecaven contemplant la lluna; ell (ja ho hem dit) prou eixelebrat per a baratar les comoditats d'una casa acomodada per les aventures d'una guerra on podia deixar la pell. El cas és que, com que al cap d'un any ja no s'entenien, cada un va tirar pel seu cantó. L'Engracieta, quan ja tenia en Daniel, buscant consol a ses penes, les va pegar per l'església; i, tant va extremar-ho, que va acabar sent una mística. L'ex-tinent de Miquelets, furiós d'aquest canvi, que li semblava una hipocresia per a desesperar-lo, va anar a buscar la distracció al casino, reprenent costums *antigues* de jugador. Llavors la casa es va convertir en un infern, i l'Engracieta, treballada de tants disgustos, se'n va anar a l'altre món al parir la segona germana d'en Daniel, una geperudeta que es diu Carolina.

—Ah! té dues germanes?

—Aqueixa i l'Adela, que és un espatotxí que ja, ja!

—Ah! és eixerida?

—Què eixerida! un diable amb faldilles que ho fa anar tot en renou! En dos anys de ser a Vilaniu, al *menos* ha festejat amb quatre o cinc. I, com que son pare passava les nits a la timba, els xicots se n'aprofitaven. El problema *tremendo* d'en Daniel estarà, doncs, en aquest parell de noies; perquè l'altra, la geperuda, encara és pitjor que la gran.

—També li agrada el *tabaco*? —preguntà l'Armengol fent-hi broma.

—No, no vull dir això. Ni ¿qui en faria cas, si és més lletja que un mal esperit? Vull dir que té una llengua i unes intencions!...

—Vaja, geperuda de cos i ànima: allò que disputàveu. Però ¿i un ex-tinent de Miquelets no les va saber adreçar? Ja és prou!

—És que don Ignasi no les ha tingudes al costat fins que se li ha mort la germana d'Igualada a qui les va confiar un cop morta la mare.

—¿Doncs aquesta germana, pel que dius, les ha criades bé!

—No: la pobra dona no en té cap culpa. Prou va fer emparant-les. Son germà s'havia ficat al cap que no eren d'ell.

—Ah, *salao!* — exclamà el rialler de l'Armengol, trobant ja més divertit el tipus de l'ex-miquelet notari.

—Al cap de tres o quatre anys de tenir-les, la tia va contreure una atàxia *locomotrís* que va acabaren paraplègia absoluta.

—Vaja, parla *ordinari*, que no t'entenc.

—Deia que es va quedar paralítica, clavada a la cadira de rodes fins que ha mort. Les noies, així, van créixer com els arbres de la Rambla.

—Si l'Adela és alta i fornida, bé; però, a la geperuda, em sembla que la podries comparar millor amb un rabassó, pel que contes.

—¿De manera —vaig preguntar jo— que els tres germans no han viscut mai junts?

—Si fa o no fa. En Daniel, quan les ha vistes? Durant les vacances d'aquests dos anys. I en Daniel feia la part del pare.

—Ui, ui, ui, ui! quina *marimorena!*

—No us ho dic?... Doncs ara veureu. Si el pare hagués estat un home de seny, ¿hauria deixat anys i panys, al costat d'una malalta, que no les podia vigilar ni educar, unes noies que a la fi havien de tornar al costat seu? Si el tracte engendra el *carinyo*, com està comprovat, ¿quin fruit podia dar aquella separació que es pot dir completa, ja que en vint anys, segons conten, don Ignasi no les va veure ni tres vegades? Apartades així en l'època en què es forma el cor i s'hi sembren les afeccions de fill i germà, ¿podien més tard estimar a ell i a en Daniel?

—Però si l'home es creia que no eren seves...

—Delirava; perquè mai ningú no ha entès el fonament d'aquesta sospita tractant-se d'una mística fins a la mania i d'unes nenes que, la geperudeta sobretot, van sortir pastades al pare. ¡La mania de persecucions, que ja començava a apuntar!—

L'Armengol i jo vam acollir amb somris mofeta l'asserció d'aquell aprenent de metge que tractava a tothom de boig com podia fer-ho un Pinel o un Esquirol.

—Jo el que us dic és que aneu sumant. Primera: sent de bona família, i estant a meitat dels estudis, ho deixa tot i exposa la pell mil vegades pel que no li va ni li ve. Això ja és de boig: no ho negareu.

—Doncs jo ho nego —vaig saltar, exposant-me que, aquell esqueix de savi, fins a mi em tingués per boig.— Ho nego perquè jo crec en ideals i comprenc el sacrifici de la vida per ells.

—L'Armengol només va riure.

—Segona —prosseguí, sense perdre l'aplom, el

serioset d'en Giberga:—per anar al seu negoci, reprèn els estudis d'una carrera que no li agrada i es lliga per sempre amb una noia inexperta i de sentiments oposats als seus.

—Veus que era pubilla!...

— I ¿que no és delirar, posar-se sota, quan no s'és prou àgil o fornit per a passar damunt?... Tercera: vista la impossibilitat d'imposar-se... per remei, es dóna al joc, abandona el despatx, contreu deutes, excita la dona enganyada, i s'exalta contra ella i li dóna mala vida perquè, mare abans que tot, no vol acompanyar-lo per aquell camí de ruïna venent ni *empenyant*. Passa *apuros* terribles, i ni té força de voluntat per a deixar el vici, ni sap reaccionar per tornar a aquella dona la pau robada, o fugint d'ella o passant-se els taps. En lloc d'això, i sense disminuir els turments, cohabita amb ella i la deshonra amb sospites calumnioses.—

Aquí, ja estàvem tots formals. Un moviment d'indignació ens va fer exclamar a l'Armengol i a mi:

—Doncs digues que era un vil!

—No: jo dic que era un malalt, un irresponsable, com tots els boigs —replicà sentenciosament aquell estudiant irreductible. —L'estrabisme (diem-ne així) de les seves percepcions fou la causa dels primers desastres. Els efectes d'aquests, exaltant-lo, posant-lo furiós, li deformaven encara més la realitat; i així s'explica que arribés fins al punt de creure que la dona el traïa. Les malalties d'aquesta mena formen un cíclic viciós de causa i efecte.—

Confesso que jo no vaig passar de pressentir el que tractava de demostrar-nos en Giberga. Allò del cíclic viciós

em suscità, no sè per què, una imatge que resultava grossera i ridiculíssima en aplicar-la a funcions intel·lectuals: vaig pensar en una sinya que tomés a llançar l'aigua al mateix pou. En Giberga m'havia ferit: doncs ja no el podia comprendre. Jo era fet així.

— Un desastre no pot dur sinó desastres: ¿no és veritat? —continuà aquell.— Doncs és clar: les noies que ell s'havia tret de damunt no el van saber estimar ni respectar després. D'algú havien après la història d'aquella mare sacrificada pel mateix que les havia abandonades a elles. Don Ignasi els havia de semblar un *mònstruo*. Recloses amb ell, l'odi covat de tant temps havia d'esclatar, i així va ser. Ni el veure'l escorrumpit i desvalgut per una vellesa anticipada, que era el fruit natural de sa vida accidentadíssima, no va poder valer-li. Constituïdes en venjadores de la mare i de si mateixes, no desplegaven els llavis sinó per acusar-lo amb una agror tal que el posava furiós. Aquelles excitacions l'acabaven de trastocar, al pobre home; i, quan va venir la presó de son fill, els esforços d'altra mena que va haver de posar en joc, potser van suspendre per un moment el curs de sa malaltia per allò que diuen els castellans que «*un clavo saca otro clavo*». Però arriba a Vilaniu amb en Daniel, i, les *venjadores*, què havien fet?... Fugir robant-lo. Tota la vila n'anava plena, *entregant-se* els més a suposicions deshonorables per a aquelles *desfregades* que ja tant s'havien desacreditat davant del poble. Llavors el pare va arribar a un tal grau d'excitació, que va clavar-se una bala al cap. I amb tan mala sort va fer-ho, que encara va viure vuit dies.

—I ara, aquelles males pècores, on paren?

—Com que devia ser poca cosa el que el jugador tenia a casa, el germà les va fer tornar, quan el pare estava encara de cos present.

—Quines poca-vergonyes!

—Per això us he dit que ja podeu compadir el germà d'elles. Quan se li van presentar, ell no les volia. Diu que hi va haver una escena horrorosa. Però, als crits, van acudir-hi els veïns, s'hi van ficar bones persones, i el xicot, davant la majestat del cadàver, va acabar per calmar-se i accedir. Ara com anirà, allò? Ja ho veurem. Precisament per a mi en Daniel ja va venir al món amb la sentència feta.

—Vaja! vés, vés a passeig!—exclamà l'Armengol esclafint a riure.—Quina mania, la teva! ¡Tu sí, que t'has de fer dar una mirada!

III

Aprofitant les vacances d'estiu, me'n vaig anar amb un cosí meu, gran caçador, a fer una excursió per Bondelit. Tres dies vam estar per aquella serra, caçant poquíssim, però torrant-nos molt la pell i refent la musculatura que un perd a ciutat. A la millor, per dalt de la carena, una recolzada inesperada ens oferia la vista panoràmica de l'enlluernadora vall de Flors. Al mig d'ella, bon tros amagada per l'arbreda dels rierals i carreteres que

l'enronden, descobríem Vilaniu, cap de partit de tota aquella plana sembrada de poblets, de masos i de torres. A sa vista, em venia a la memòria, amb un relleu extraordinari, tota la història dels Serrallonga, i em semblava impossible que, dins d'aquell escenari de pau enervant i ensopidora, poguessin fermentar-hi els deliris i passions de la tragèdia passada a can Torner. Vaig pensar molt en en Daniel, a qui no havia vist més des de la seva estada a la presó, i m'entrà un desig vivíssim de visitar-lo, de conèixer de prop les *desfregades*, que els deia en Giberga, i de comparar per mi mateix els llocs imaginats amb els reals i tangibles on havien ocorregut els successos. Aquests els havia contat jo al meu cosí quan van ocórrer; els vam recordar ara tot contemplant Vilaniu a vol d'ocell; i com que a ell li havien interessat, fent-li néixer el mateix desig que a mi, ens costà ben poc de resoldre'ns a menysprear la marrada que faríem emprenent el retorn per aquella vila.

Així, doncs, l'emprenguérem; i, ja un cop vora la població, ens vam atansar a un pagès, que venia de llaurar duent la mula pel ronsal i l'arada travessada al bast, perquè ens donés de Vilaniu les instruccions que ens calien. En tocar el punt de l'hereu Serrallonga, ens va dir que ara de poc havia muntat una foneria de ferro, fent un gran bé al poble, i que no sabia si a l'hora present era a Madrid «a fer de diputat».

—Com! —se'm va escapar a mi, admirat de sentir el que em semblava impossible, per haver oblidat un moment que érem a Espanya.

El meu cosí, amb un ullet dissimulat, m'aconsellà la

prudència; i en ésser a la vila, informats d'on queia la casa d'en Daniel, ens en hi vam anar de dret, tant per si encara hi trobàvem el seu amo com per no perdre, en tot cas, l'ocasió de conèixer ses germanes.

La casa, que per al poble conservava encara el nom patrimonial de Torner, era al carrer de l'Església (un carreró estret, tortuós i fosc que feia baixada). Només tenia dos pisos i golfa, i son davanter, d'uns vuit metres d'amplada, amb balconada llarga al primer pis i esgrafiats del XVIII ja tots negres, no prometia gran cosa. Però menys prometia encara l'entrada, senzillament emblanquinada, amb son cancell de pi sense pintar, tot recremat pels anys i que, en cedir a la nostra empenta, ens eixordà amb uns gananing-gananangs de *glòria* escandalosos.

Com que era cap al tard i l'escala rebia llum de claraboia, era ja bon xic fosca; però, veient que ningú no eixia a rebre'ns, vam tirar cap amunt, i —Ave Maria! Ave Maria! —vam cridar en ésser al replà del primer pis.

Déu te'n darà: no responia ningú. I el pis ens ofería ben franca entrada amb les dues fulles de sa porta obertes de bat a bat. Si hi havia algú a la casa i no havia sentit aquell gananing-gananang, gananing-gananang, del cancell, ni les nostres salutacions repetides en escales ascendents de to, calia que fos ben sord d'ambdues orelles.

Al vuitè —Ave Maria!—, sense comunicar-nos el mòbil de la nostra persistència sinó amb un canvi de mirades, ens vam atrevir a internar-nos per la saleta que sens presentava davant. Tenia, aquesta, dues portes a la dreta, una a l'esquerra, i una altra a la paret de testa, totes

obertes; i... ningú... com un mas robat. La primera de la dreta dava a una sala llarga, moblada amb cadires i sofàs coberts amb fundes rosses; i oferia, allà al fons, tota una enfilada d'altres peces que rebien, com ella, llum de costat, probablement d'androna, salvant la del capdavall, que obria balcó a algun jardí o carrer normal al d'entrada, amb la qual cosa es veia bé que la planta de l'edifici es desenrotllava en angle.

—Ave Maria!—vam repetir a la porta de la sala llarga. Tampoc ningú.

Llavors vam guaitar a l'esquerra. Hi havia la cuina, plena de lluïssors de rajoles de València per on relliscava la claror esmoreïdíssima que es filtrava per una finestra discretament ajustada. La porta de fòrum, o de testa, dava al menjador; una peça petita, empaperada, adornada amb cromos de verds i grocs marejadors, també deserta. Sols mancava treure el cap per la segona porta de mà dreta, i també ens hi vam atrevir.

—Ave Maria!—

Ningú? Doncs endins.

Érem al despatx, abans dels notaris, ara d'en Daniel. Ens ho estaven dient, de primer antuvi, tota la seguida d'armaris tancats que cobrien tres grans panys de paret; finalment una taula ministre nova i, a la paret capçalera d'ella, rengles i rengles de retrats d'en Prim en fotografia, litografia, cromo i gravat.

—Què dimoni!—va exclamar el meu cosí morint-se de riure. —Sembla que en venguin!

—Calla! —vaig fer jo amb un cop de colze i atansant-

me més i més a mirar-los, ple de curiositat. — La mania d'en Daniel veig que creix. D'estudiant, ja sempre parlava d'en Prim. Sabia tota la seva història pels caps dels dits: quin dia va entrar a cossos francs; quan i per què el van fer capità, i comandant, i tinent coronel, i coronel, i brigadier, i general, i diputat, i senador, i *conde* de Reus, i *vizconde* del Bruc, i marquès dels Castillejos, i *grande* d'Espanya, etcètera, etcètera. Ara veig que és el seu déu.—

Allí hi havia en Prim en totes ses edats, de coronel per amunt: el Prim de la guerra dels Set anys, el Prim defensor de Reus, el Prim de la guerra d'Àfrica, el Prim de Mèxic, el Prim de la revolució de setembre; ara en bust, ara de cos enter; aquí de paisà, allà de militar amb el pit cobert de creus; més ençà a cavall, brandant la bandera espanyola, entre un remolí de morts i ferits, a Castillejos; més enllà, l'espasa en l'aire, saltant una trinxera a Tetuan; el Prim arruixat i temerari del camp de batalla, que hipnotitza amb son exemple el soldat i el voluntari català; el Prim heroi legendari en vida, aclamat pel poble sota arcs de triomf i amb pluges de flors; el Prim tribú exaltant amb discursos les multituds des de les terrasses dels palaus públics; el Prim polític desaconsellant des de les grades del Senat l'expedició a Mèxic; el Prim pensador i diplomàtic, el darrer home d'Estat d'Espanya, amb la levita cenyida i l'espaiós front descobert, dins d'una orla de llorer i roure entrellaçats als escuts heràldics guanyats amb ses proeses i serveis patriòtics... allí, en una paraula, l'expressió més eloqüent i palpable de fins on havia arribat el fanatisme d'en Daniel Serrallonga pel darrer gran capità que ha tingut l'Espanya

dels nostres temps. ¿Qui ens hauria dit, a son idòlatra i a nosaltres mateixos, llavors, que, en eclipsar-se aquell adalil d'idiosincràsia tan catalana, havia d'ensorrar-se aviat tota la potència del tradicional orgull castellà per falta de guiador? Jo em vaig recordar, en aquells moments, de les dues taques que desllustren la brillant biografia del gran fill de Reus: l'ajuda que per ambició personal dispensà un dia als moderats fent-se a canonades contra els fills de sa pròpia regió, i aquell assentiment, bon xic provincià burgès, que solia dar, davant dels castellans, a la nefasta sinonímia d'Espanya i Castella, sens dubte per adular-los. Això últim no admetia expressió gràfica al llapis; però allò primer, que sí l'admetia, no figurava tampoc en aquells gravats: ignoro si per bona selecció d'en Daniel, o per l'antipatia insuperable que l'acte s'havia ja guanyat entre els mateixos gravadors.

De totes maneres, la col·lecció allí reunida per l'entusiasme d'un jove que encara mai no devia haver canviat ni una paraula amb el retratat, ens resultava graciosíssima, curiosa, tota una originalitat. El meu cosí acabava de condensar aquesta impressió dient-me tot baixet, a l'orella, — ¡Quin *tipo* més estrany!—, quan tot plegat vam sentir sorollet de passos darrera nostre. Ens vam girar sobtats per la sorpresa, i, al nostre moviment, que fou prou sec, respongué un xiscler esgarrafós d'espant, i, darrera d'ell, vam sentir crits desesperats de —*Socorro! socorro!* lladres! — Amb prou feines ens vam recordar que ens havíem presentat amb escopetes i fets uns facinerosos, de vestuari, pols i morenor a la cara; tal com havíem baixat del

bosc. Corrents, vam eixir de la peça a trobar la dona que d'aquella faisó cridava, per apagar ses veus calumnioses i apaivagar-la mostrant-li clarament qui érem, l'honrada intenció que dúiem i l'equivocació que ella patia. Però sos crits havien estat tan forts, que, ensems que arribàvem nosaltres a l'escala cap on ella fugia esfereïda, hi arribaven també de dalt, saltant graons de cinc en cinc, un jovenet ros i una senyoreta alta i grassona i que, més blanca que un paper, repetia a batzegades, i amb veu tremolosa i fosca, el mateix crit de — *Socorro! socorro!* — La que fugia i tot ha havia promogut, una nana geperuda i guerxa, va emparar-se amb ells llançant-s'hi a braços oberts, i tots tres, anorreats, tremolant com l'argent viu i ben aferrats l'un amb l'altre, van quedar-se fets un garbó en el replà, panteixant ja sense veu, i guaitant quins moviments fèiem. Tot ensems, a nosaltres, la cara ens cremava de vergonya, les cames se'ns segaven, i la llengua se'ns entrebancava, com el pensament, de tant com hauríem volgut dir alhora. El tripijoc, si no perillós, era seriós i brutal pel que tenia d'inesperat. Tot era fer, també a sotragades, — ¡Escolti! escoltin! Per Déu! per Déu! — I no eixíem d'aquí; fins que, per miracle, se'm va ocórrer a mi afegir a aquells prec's matussers els noms de les Serrallonga, per si tanmateix ens les havíem amb elles.

—Adela! Carolina!... No som lladres!... Escoltin!...
Facin el favor!—

En sentir-se anomenar així, van cobrar confiança. Ja no tractaren de demanar més socors: tot se'ls en anava en ais i sospirs de desfogament. En efecte, ens trobàvem, doncs, davant de les noies de la casa.

—Dispensin i no s'espantin. Jo sóc amic d'en Daniel, i, amb ganes de veure'l, baixant de Bondelit, d'una cacera, hem comès la imprudència de presentar-nos sense ni anar a mudar-nos a la fonda.—

Per fi, a mi se m'havia destravat la llengua com a elles desnuat el cor.

El garbó d'aquelles tres persones va desfer-se, i, tot llançant ais i més ais i sospirs evidentment exagerats, les noies se'ns anaren atansant i es van deixar dur per la mà per nosaltres, fins que pogueren deixar-se anar damunt de les primeres cadires de la saleta d'entrada. El jovenet que les seguia, encara que groc com elles mateixes, no va parar fins al menjador, d'on va sortir, al cap d'un minut, amb una ampolla de vi i un parell de copes.

—Tinguin; beguin, que això les refarà.—

El meu cosí i jo no dèiem ni una paraula; i no d'encorreguts, sinó pel fàstic que ens començaven a fer tants de gemecs i sospirs fingits; ja que la veritat és que no n'hi havia per a tant, sobretot per la geperudeta, que era la que gemegava més. Perquè, tot plegat, què havia vist, en fer el primer crit? Que un parell de joves, més o menys bàrbarament vestits de caçadors, s'havien introduït al despatx de son germà (extremant, si es vol fins a un punt censurable, la franquesa que se solen prendre, més que enlloc en els pobles, molts amics), i, l'escopeta a la bandolera i en l'actitud més honesta del món, com la de qui espera l'amo (que ja havien avisat), s'entretenien mirant els retrats del general Prim. Forçàvem cap pany? Remenàvem els papers de la taula? ¿Tocàvem ni tan sols els pocs llibres

de l'antiga paperera de freixe que hi havia al peu de la finestra? Doncs ¿per què imaginar-se que érem lladres i armar un escàndol tan gran que, si el cancell arriba a ésser obert, s'omple la casa de gent? Almenys, l'Adela i el jovenet ros, no havien vist res, no sabien què els passava: des de dalt havien sentit aquells crits d'esfereïment, i, en entreveure a contrallum la tossa de dos homes armats darrera la Carolina, podien haver pensat la cosa pitjor. Aquestes consideracions, que ens llampegaren pel cervell un cop passat el primer esglai, ens treien, doncs, les ganes de disculpar-nos, com sempre que un se sent víctima de les exageracions d'altri.

Quiets, i esperant, no obstant, el moment de fer-ho per deixar ben aclarides les coses, i els deures de l'educació salvats, de poc que no desistim del determini en sentir la geperuda exclamar amb veu rasposa i en to insolent i agre, un cop s'havia ficat al cos una bona tirada de vi i eixugat els llavis amb el mocador:

—Aquestes coses no es fan! ¿Qui els ha dat llibertat per a ficar-se així dintre de casa nostra?... Ai!... ai!... ai!... i quin espant m'han dat!

— És cert —vam respondre:— qualsevol diria que ens hem introduït cautelosament. Però no és així: no estant tancades les portes, sempre hem cregut que hi hauria algú a la casa. La roda del cancell no és pas que hagi deixat d'avisar ben bé, i nosaltres hem anat cridant a dotzenes de vegades per l'escala i per dins, esperant que algú ens sentiria.—

Llavors, l'Adela, suaument i amb desig ben clar de

mostrar-se enraonada, va dir:

—És que estàvem, dant lliçó de piano a dalt, al fons de tot, i tenim la Margarida a rentar.

— A mi ja m'ho ha semblat, sentir el cancell — afegí aquell jove.

—Ah!... —exclamà la geperuda, encara amb accent agressiu; —i per què he baixat, jo? ¡També l'he sentit, jo, també, el cancell! Però ¿qui s'havia d'esperar que ningú tingués l'atreviment de passar del *recibidor*?

— Realment, ens hem propassat: perdoni; però cregui que ha estat ben involuntàriament. En cap porta havíem fet sinó guaitar, tot demanant permís. Si ens hem permès entrar al despatx, ha estat sense adonar-nos-en, atrets, com criatures, per la curiosa col·lecció de retrats que hi ha reunit el germà de vostè. Si haguéssim pensat que podíem espantar algú, i que *luego* ens havia de costar una reprimenda tan agra, fins havent demanat perdó per endavant, cregui, cregui que no hauríem traspasat aquella porta — replicà el meu cosí, que les sabia cantar clares amb més calma que jo.

—No, no: si tot està comprès! —féu llavors l'Adela, evidentment contrariada per la imprudència de la Carolina, que encara seguia remorejant i interrompent-nos amb afirmacions sardòniques i salpicades de sospirs rabiosos.

I, aixecant-se, l'Adela ens vingué a dar la mà, preguntant-nos que no se'n parlés més i que féssim l'obsequi d'entrar a la sala llarga. Vam tractar d'excusar-nos, suplicant-li que ens deixés anar així que ens hagués dat noves del seu germà Daniel, a qui ens hauria agradat veure; però tant i tant seguí

pregant-nos, i era tan evident la intenció de reparar el greuge que acabàvem de rebre de sa germana, que hauria semblat crueltat no obeir-la.

Ella i el jovenet ros, que ens fou presentat com a professor de piano, ens van introduir a la sala de les fundes rosses, agafant-nos per les mans perquè ja no s'hi veia. L'Adeia cuità a encendre una *làmpara* de bomba esmerilada que hi havia en un recó, damunt d'una taula rodona coberta d'un *crochet* pansit, i, si us plau per força, ens van fer seure al sofà amb les escopetes entre cames i entremig dels introductors, que ocupaven les veïnes cadires de braços. Inútil buscar allí la geperuda: com una criatura rabiosa, s'havia quedat per allà fora fent el bot.

L'Adela era llunyera: una d'aquelles noies que fan goig de lluny per l'estatura i proporció de carns, i per un cert atractiu tot sensual de conjunt, que en ella residia principalment en l'entalladura vincladissa del cas, en la frescor esponjosa de la pell i en un vaivé de costats ben poc edificant per cert. La feia vistosa també, i estava en perfecta harmonia amb la blancor rosada de sa pell, sa bonica cabellera, d'un ros de tabac clar, sedosa i lleugerament crespada. Però sos ulls petits, d'un gris verdós amb palletes daurades, com els dels gats; son nas camús, doblement diminut en comparar-lo amb la boca, que, de si bon xic gran, ella obria en desmesura i fent ganyotes en parlar i en riure; l'amplada excessiva de son llavi superior, ben sovint inflat en els extrems per alenades de desdeny; i, finalment, la forma rectangular, simiesca, de sa barra inferior, tirada endavant i sòlidament ferrada de dents grosses, mal

plantades i de color plomós; refrenaven els primers impulsos de simpatia a qui busqués allí signes d'intel·ligència, d'idealitat o de dolcesa. Tenia bastant pit, engallava el cap, i extremava les postures i rialles amb propòsit manifest de guanyar-se adoradors, de no perdre ni un instant el relleu de sa presència davant dels homes a qui havia enlluernat de lluny. El mateix propòsit es manifestava en sa manera de vestir, exagerada de línies, carregada d'adorns llampants i irracionalment col·locats com les inharmòniques combinacions de colors de les robes. Així la vaig veure, almenys aquell dia, en fixar-me en ses faldilles d'un cotonet rosa, unit a una brusa sang de bou per una cinta blava, estupendament ampla, que duia a guisa de faixa llaçada davant i deixant penjar boi fins als peus les caigudes enserrellades. La brusa era esmotxada de coll, permetent-li així lluir el fresc sotabarba, la nuca, blanquíssima i poblada de borrisol d'or, i la cinteta cirera que feia de collaret i sostenia un medalló penjant.

No parlo de les aplicacions que adornaven sa faldilla i l'esmotxadura de sa brusa, ni del llaç també cirera que duia encrestat a mig cap, on es replegaven ses abundoses trenes; ni descriuré, en fi, els penjolls de ses orelles i la munió d'anells de sos dits; perquè ha de bastar-me dir que en tot, absolutament tot (i més si es té en compte el medi ambient purament vilatà que rodejava aquella noia), mostrava un afany immoderat de distingir-se. Ignoro si també obeint a aquest afany, que li devia ésser irresistible, va asseure's al meu costat com ho va fer, sobre una sola anca, encavallant les cames de tal manera que se li veien tots dos peus calçats

de xarol i un bon trosset de la de sota, i parlant-me tan recolzada en el braç de la cadira que aquest li oprimia tot un pit.

Altrament, fóra injust amb ella si aquí no fes constar l'amabilitat amb què ens rebé. Va mostrar-se contrariada que haguéssim fet el viatge en va, es- sent-nos tan fàcil aconseguir el nostre objectiu només emprenent-lo al revés, ja que en Daniel tot just feia dos dies que se n'havia anat a Madrid. Ens digué que no era precisament diputat per Vilaniu, com nosaltres pensàvem, sinó per la *circumcisió* veïna. Ens va explicar a sa manera les eleccions, que havien estat molt disputades. I, com que es veia que el triomf de son germà la tenia molt tova, vam aprofitar l'ocasió per a fer-li repetir dues o tres vegades el mot *circumcisió*, morint-nos interiorment de riure.

— Vostè el té tractat, el meu germà. ¿Oi, que té un gran cap? Oh! ell i jo ens entenem molt. De vegades li dic: «Quina llàstima que siguem germans!» Perquè (què vol que li digui?) a mi els homes m'agraden així, com ell, tan... tan fets a la seva, que prenen les coses amb calor i que no reculen ni que el món s'enfonsi. No ho sé! això me'l fa mascle: entenc que tots haurien de ser així. ... Ell, tot, tot ho agafa amb entusiasme. Ja han vist, vostès, els *retratos* que ha arribat a reunir del general Prim. Oi que és curiós? Ell diu: «Aquest és l'home d'Espanya?... Doncs tots, tots al costat seu. Què *openions* ni *ideies*! Totes són bones o ben dolentes segons qui les maneja: l'home ho fa tot.»

— És clar —vaig dir per animar-la a entretenir-nos més i per arrodonir-me l'explicació que interiorment jo

anava buscant-me de la reconciliació inesperada d'aquells germans.

—Té molt talent, molt! ¡Ja ho veuran, quin paper farà, a Madrid! No serà dels que es callen la *mellor*, no. Que és cas!... I aquí, aquí... (què es pensa?)... ja se'l temen!... Ui! no passaran, no, les coses que passaven en temps dels Galceran! Ara mateix, ja hi té, entre molta gent, més dita que en Rodon. ¡Prou que es coneix amb la cara que ens fa la seva dona! Ja veurà: es tracta d'una... vaja, diguem-li senyora per més xafardera que sigui (que ho és ben bé per cinc, amb tant com té per callar)... d'una senyora que, morta donya Isabel... uf!... uf!... es va estarrufar tota com un gall dindi. Ja es creia ser la reina d'aquí: sap? I ara, al veure que hi ha una família que no sols els iguala, sinó que els guanya i tot per tots *istils* ... ara, quan ha vist que en Daniel muntava una gran *fundició* i sortia diputat... Però ¿què els conto jo, ara, si, no coneixent vostès Vilaniu, és com si els parlés de la llima? Dispensin.

—Oh! —pensava jo; —bé has dit prou, noia! bé has dit prou! Si m'has dat ja la clau secreta, que jo buscava, del teu cor! Què germà ni quatre *quartos*! El que estimes és la importància social que et dóna ell. I no importa la insignificància d'ella mentre quedi reduïda aquí, en aquest reconet rural que ningú coneix; perquè, per a tu, això és el món. ¡Oh *vanitas vanitatis*! i que n'acontentes, de beneits!

Llavors, reprenent la conversa amb tot l'alè i el goig de l'enraonador de curts gambals que, topant-se amb oients nous, pot repetir, donant per fresca, la part més estantissa de

son repertori, ens elogià les grans condicions morals de son germà, posades a prova per la Carolina. —Perquè... —Però aquí s'aixecà, se n'anà de puntetes fins a la porta a guaitar què feia l'esmentada, i, tornant i abaixant la veu, va prosseguir:

— Perquè... dur aquesta noia vol la paciència d'un sant, creguin. Ara dorm, gràcies a Déu. Jo em temia que no li hagués agafat l'accident.

—Ah! pateix d'accidents?

—Sí senyor: té el mal de Sant Pau. D'aquí ve tot; que, si no fos per això, jo crec que en Daniel l'hauria tret de casa, i jo la primera d'aconsellar-l'hi. Perquè... vaja (vostès ja ho han vist), té un geni del botavant. No se la pot suportar. Una es veu privada de mil coses per culpa d'ella. Aquí tenen, per exemple, que no es vol vestir, que no vol anar enlloc. És clar, com que és geperudeta! Però així i tot, senyors, una persona ben arreglada sempre fa més goig: no és veritat? L'antiguitat de la casa i la nostra posició ens ho exigeixen. Però, *ademés*, i sa germana? ¿Que no valdria la pena que fes un sacrifici per fer-me costat? Doncs no li daran entenent. ¡Allà on fica la banya!... ¡A més a més els seus accidents, que ens donen uns esglais que no ens permeten contradir-la!... Aquí bo tenen: avui, verbigràcia, per a mi seria un gust convidar a vostès a sopar, basta que vostè sigui amic d'en Daniel. ... Doncs no puc... no goso... ¡I, el germà, tan content que n'estaria!—

I hauria continuat per l'estil durant quatre hores, si nosaltres, moguts per les ganes de rentar-nos i descansar, no haguéssim manifestat la nostra resolució d'anar-nos-en.

—Què et sembla? —vaig dir al meu cosí en ésser al carrer.

—Noi, que això és una gàbia de boigs. ¡Quins caps, tots plegats! quina tristesa!

IV

Fins quatre anys després no vaig saber d'en Daniel, i encara fou per conducte del meu amic Armengol, amb qui ens vam trobar casualment a la mateixa fonda a Barcelona.

—*Caratsos!* Tu per aquí? ¡Quina alegria que em dónes!

—Igualment, noi! Quina casualitat més feliç!

—Vinc de Madrid. Ah! i treu-te el barret: vinc de Madrid amb la borla de doctor. He arribat a les dues de matinada perquè els carlins ens van parar el tren a Calaf. I tu?

—Què dius, ara? doctor! Senyor doctor, Déu lo guard.... Ah! i com et deus haver divertit, eh?, prenent la borla!—

L'expressiu de l'Armengol confirmà la meva sospita abraçant-me quasi pels ronyons i buscant-m'hi pessigolles, amb el semblant radiant de goig.

—Senyor doctor! — vaig exclamar jo, com cridant-lo a l'ordre.

—Ah! és veritat — féu ell enravenant-se còmicament.
— Però i tu? Digues, digues: què et fas?

—Arramba't a la paret: no caiguis. ¡No diries mai què vinc a fer! Vinc... a comprar l'anell.—

L'Armengol, en sentir això, saltant enrera fins a trobar la paret, amb cara d'esglaiat, deixà caure els braços, clogué els genolls, i, amb veu desmaiada, exclamà:

—*¡Estaba escrito!* No diguis més: és amb aquella Matildeta que, quan venia de Torralba, em feia la competència.

—La mateixa.

—De manera que estàs malalt del cor? que has caigut a la garjola?

—Què hi faràs! els aires de Torralba són dolents per a qui té propensió a agafar aquesta mena de malalties.—

I amb els ulls encesos, agafant-nos pel braç com quan érem estudiants, vam anar a entaular-nos al restaurant de l'hotel per dinar plegats i fer millor petar la claca. El que vam arribar a garlar, ja abans d'eixir el xampany amb què en Daniel va voler fer-me celebrar son títol de doctor, no té fi ni compte. ¡Hi havia tant de què parlar, en dos anys de no haver-nos vist, i sobretot en aquells moments de la nostra vida que estiguérem d'acord a qualificar nosaltres mateixos de solemníssims!

—Sí, noi, sí. Ja ens han posat en línia de batalla; ja comencen les escopetades. Sort que un i altre som valents —vaig dir jo desplegant el tovalló.

—Sobretot tu —saltà l'Armengol al·ludint al meu casament.

—Ja veurem què et succeeix, d'aquí a un any, allà a Planallonga. Bis aires de muntanya acceleren tant la sang,

que ataquen aviat el cor. No crec que ni tu te n'escapis. Un cop hi hakis passat mig any, el mal no te'n deixarà moure. I, *nada*, allí, a estaqueta, aconsellant pagesos, arreglant l'Espanya des de ca l'apotecari, lluint la mangala d'alcalde, i el mateix barret de copa cada deu anys. Exactament el que em passaria a mi si araem quedés a Torralba.

—Doncs on te'n vas? —exclamà l'Armengol fent una suspensió a l'acte d'anar a enfornar-se la sevillana que tenia en restada a la forquilla.

—Mira: els carlins han estat la meva sort: el meu pare està tan tip de sobresalts i disgustos, que ens en vindrem a viure a Barcelona un cop m'hagin fet l'*In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen*.

—*Diatxos!* quina coincidència! També tinc el *plan* de venir-hi jo amb la mare. ... Vaja, una copeta. ... Trinquem, trinquem, que això s'ha de celebrar!—

Llavors em comunicà extensament els projectes que havia fet per encarrilar-se en la vida, i jo vaig haver de confessar-li que, tenint el redós del meu pare, de moment no havia pensat en altra cosa que a unir-me amb la qui m'havia robat el cor. Això ens portà a passar revista, amb cert regust de tristesa, de les barcelonines amb qui havíem festejat per passar l'estona; dels condeixebles més estimats, ja tots dispersos; de tantes i tantes escenes alegres, tendres, interessants, o senzillament ridícules, a què havíem assistit plegats en aquells anys de pocs mals de cap i de brometa. I quan ja començava a posar-nos seriosos la consideració tota íntima, que no ens comunicàvem, que l'única època realment dolça de la vida quedava ben closa per a nosaltres,

vam eixugar-nos els bigotis en silenci i ens vam aixecar de taula. Però què sé jo? No n'hi havia prou. L'agredolç que havia pres la conversa a darrera hora, ens devia, haver obert ganes de continuar-la, quan, al mig d'aquella pausa silenciosa amb què ens posàvem els abrics, els barrets i fins molt a poc a poquet els guants com per allargar-la, saltà, amb gran alegria meva, l'Armengol, dient:

—Calla, home, calla!... si t'he de parlar d'en Bandereta! Què ens descuidàvem! Anem a passeig, anem, que en porto un feix.

—Home, sí, que no en sé res d'ençà que vaig anar a Vilaniu. ¿Te'n recordes, del que ens va passar, al meu cosí i a mi, a casa seva?—

I llavors, Rambla amunt, deixant-hi anar de tant en tant alguna d'aquelles riallasses que se'm comunicaven tan fàcilment, em continuà l'Armengol la història curiosíssima d'aquell vilaniuenc que tant el divertia.

Segons sos informes, durant les Corts Constituents, el nostre heroi formà invariablement al costat del general Prim, a qui va aconseguir conèixer i acabà visitant amb aquella assiduïtat encoradora d'idòlatra que un no sap com poden suportar tan destrament els capitosts de la política. Contra el que s'esperava l'Adela el dia que ens féu el panegíric de son germà, aquest no gosà dir ni una paraula en plenes Corts. Escoltava embadalit, quasi bavejant, la d'en Prim i sos satèlits, i després votava allò que ells havien defensat, amb la mateixa devoció idolàtrica amb què sa mare es degué dirigir dies i dies a la Verge dels Desemparats demanant-li que son marit tornés a bon camí.

Quasi un parell d'anys, amb curtíssimes intermitències, consumí així a la Cort, malgastant, abandonant sos quefers i la vigilància de ses germanes, i prenent de bona fe com a sacrifici útil a la pàtria allò que no era sinó una satisfacció pueril de vanitat. Suposen sos més íntims que aquells set o vuit cops de cap afirmatius que, a tall de canillet de guix, va dar durant les llargues sessions de les Constituents, i les relacions més o menys interessades o caritatives que va contreure amb els homes menys desdenyosos de la política, li van costar llavors, a més a més de la despesa, l'enfonsament del rudimentari negoci de sa indústria i, el que és pitjor, el total descrèdit de sa germana gran, que, enrabiada un dia per rebequeries de la geperuda, va estar quaranta vuit hores fugitiva amb un tinent de caçadors.

¿Caldrà advertir, per ventura, que, en arribar a detalls tan llastimosos com aquests últims, l'Armengol estava ben lluny de riure? No és que aquest amic meu hagués sentit mai per en Serrallonga aquell afecte intens (sempre, en major o menor grau, acompanyat d'admiració) que sols se'ns saben guanyar les persones llestes o delicadament bones amb nosaltres; però alinenys sentia per aquell vilaniuenc la simpatia compassiva que sol inspirar un tipus com ell a tothom que ha pogut sondejar-lo. Prou es prestaven, d'altra part, els fets mateixos, a ésser considerats amb seriosa pietat, fos a qui fos que es referissin. Per això, un i altre, aquí ens vam llançar a consideracions morals prou avinents a tothom perquè jo pugui suprimir-les, i ens vam recordar, amb tristor piadosa, dels passats pronòstics d'en Giberga.

—Oh! espera't, espera't! més alarmant encara és el que ve!—exclamà el meu amic.

—Sí que en portes un sac ple!

—I el que dec ignorar jo! ¡Considera, en quatre anys, el que poden fer unes ànimes de càntir com aquelles!... Doncs tornem-hi, si et plau. Es vota la monarquia i arriba l'assassinat d'en Prim. ¡Compta, compta la sotragada que havia de rebre, l'esperit d'aquell idòlatra! Diu que en aquells moments es trobava a Vilaniu buscant pedaç per al que ja no n'admetia: per a la *fundició*, que va haver de tancar; per a sa germana Adela, a qui, després d'una bona mà de garrotades que la van deixar com nova, va haver de dur a un dels seus masos per tenir-la amagada.

—Maria Santíssima!

—Doncs, quan estava que ja no hi veia amb aquests disgustos... paf! l'atemptat del carrer del *Turco*! ¡Quina no seria la sotragada, dic, que, en havent posat un telegrama al Govern i un altre més llagrimós a la *condesa de Reus*, va caure abatut al llit per tres dies!

—Pobre Bandereta! per això, sempre bon cor!

—Espera't, espera't. Ara veuràs. Passat aquell abatiment... no diries mai quina se'n pensa! — (Aquí l'Armengol esclafí a riure d'una manera que no el deixava continuar.) —Doncs se'n va a Madrid a fer-se esbirro.

—Què dius, ara?

—Ell vol que aquella mort quedi venjada. «Ningú, ningú no bo pendrà amb tant d'*empenyo* com ell mateix.» I, un cop allí, va i comunica el seu propòsit a un tal Calado, un vividor de marca que l'estava xuclant i timant feia temps,

i en qui l'infeliç havia posat la major confiança.

—Ai, ai, ai, ai!

—Figura't! figura't!... El cas és que en Calado (potser pel que pogués això engreixar la vaca en profit seu, o al *menos* per tenir-la altra vegada prop, i fins per divertir-s'hi de veres) no sols aprova el *plan*, sinó que promet ajudar son autor *de debò*. Perquè... ell... saps?... I, després de molts misteris i d'arrencar-li molts juraments, s'inventa tres a quatre novel·lotes tenebroses, i acaba per fer-li creure que allò del carrer del *Turco* ha sortit de Roma, dels jesuïtes, els enemics més grans de la casa de Savoia; que ha estat una venjança contra qui ha dut a Espanya un príncep d'aquella casa, i que, entre els instruments trobats aquí, figura un capellà que viu al carrer de la *Gorguera*.

—Apa aquí, noi!

—Aquell estornell d'en Calado es veu que el té ben calat, al fill de l'ex-tinent de Miquelets: eh? ¿Es pot trobar per a ell una versió més *verossímil* que aquesta? El desfici d'en Serrallonga ja no va tenir més fre. Amb el cap a punt d'esclatar va sortir, l'infeliç, de la conferència, i diuen que ja no va parar més: que es va presentar a la *condesa*, que es va presentar als ministres, que va arribar fins al mateix rei, pretenent una comissió especial i secreta per a perseguir i capturar els *assessinos* del general Prim, assegurant que ell tenia el fil del complot i que sortiria amb la seva. Tots el reben, el veuen arribar transpirant suor, fan com qui escolta el discurs quilomètric que els engega per persuadir-los, quasi amb llàgrimes als ulls... el calen tot seguit, i el despatxen, molt amables, amb un —*Vuelva usted mañana*.

— I l'endemà hi toma, i l'endemà passat també, i aquest vaivé dura setmanes i quinzenes. Mentrestant el seu esperit batalla amb el tràngol d'esperances i decepcions per què el fan passar a Governació segons la cara amb què el miren, o el to en què li responen, quan el reben. I l'home no dorm, ni menja, ni assossega, perseguint tot el dia els ministres i el director general de policia, al qui s'ha fet precisament sospitós per un graciós excés de la malícia que aquest posa en l'ofici, i potser per gelosia i tot. I fa deu mil passades pel carrer de la *Gorquera* espiant el pobre que li ha fet col·locar allí a sou el plaga d'en Calado per vigilar els passos del capellà imaginari, i plora i es desespera pensant que la indecisió del Govern pot, d'un moment a l'altre, frustrar els seus honrats designis. En Calado, mentrestant, es diverteix, viu, com aquell amic seu disfressat de pobre, a despeses de l'infeliç Serrallonga, i, per acabar de fer-lo tomar boig, suposa saber de bona tinta que, si el Govern no es decideix, és perquè s'està venent als jesuïtes.

—Oh, oh, oh, oh!

—Ni més ni *menos*: el mateix Calado ho ha contat. En fi, no et vull cansar. A Governació, on van creixent les sospites contra en Serrallonga pel neguit etern que aquest manifesta i la falta de lluc dels que l'observen, un dia el volen fer cantar, i no el treuen de dir que ell sap (sic) «on jeu el llop, que té el jaç a Madrid, i que no l'ha deixat encara». Però prou ha dit, pobre home!, prou ha dit a qui ja ha trobat, en efecte, el rastre i sap que els *assessinos* no sols han passat la frontera, sinó que naveguen ja per l'Atlàntic, en camí del Estats Units! Llavors veu bé el ministre qui té

al davant, somriu dissimuladament, i, mogut a compassió o tement que li escapi el riure, no sap tallar de cop. —*Vuelva usted mañana*— li toma a dir. I, el dia següent, *tableau*. El ministre el rep amb el director de policia, i dant-li un copet a l'espatlla, li diu en bones paraules que es tregui la ceba del cap i que es faci dar una mirada. En Serrallonga es comença a esblanqueir d'ira. «El Govern ja s'ha venut», pensa. ... Els llavis li tremolen; està a punt d'esclatar. Però el ministre se li atansa més, i li diu a l'orella que no es fiï mai de plagues ni cometi la imprudència d'apostar-ne de disfressats de pobre al carrer de la *Gorguera* ni enlloc; que no malversi la seva fortuna mantenint ganduls, ni posi en ridícul la investidura de diputat *entregant-se* a gent com aquella.

—Ooooh! I què va fer, llavors?

—Del blanc va passar al roig, es va pegar al front amb el palmell de la mà, va virar en sec, i, rebatent la porta encara no prou convençut, diu que va exclamar, amenaçant: «Ja ho sabré tot, jo! ja bo sabré tot!» Sols la desaparició absoluta d'aquell *pobre* i d'en Calado, als quals la policia devia recompensar posant-los a l'abric d'alguna garrotada del burlat, el va poder convèncer del ridícul en què estava a Madrid.

— Pobre xicot!

— Bé, però què et creus? que et penses que ho va veure clar tot? Ca, home, ca! A hores d'ara, i més veient que els matadors d'en Prim no han estat agafats... no ho dubtis, ell segueix creient que aquell Govem es va vendre.

— Quin disbarat! si tothom sap qui va ser al *menos* l'esca del complot, i que, si no han pogut ser agafats ells i

els altres, és perquè l'extradició no existeix per als delictes polítics! ¿Que no ho va veure, que en Calado se'l rifava? ¿D'on hauria tret tot allò, la policia?

— Això últim sí: ja t'he indicat que ho va veure. Però la bona fe del Govern, la sinceritat caritativa amb què el ministre l'avisava, no. Lo essencial, per a ell, era que es fes un escarment. L'escarment no s'ha fet: doncs, o els jesuïtes van comprar la impunitat dels autors materials d'aquell delicte, o, com diuen avui, aquest va executar-se a instigació d'alts personatges monàrquics a qui en Prim feia nosa. Tant creu això, que aquí tens que després es va passar als republicans, va fer compares i comares per tomar a ser diputat, i, un cop a les Corts, un dia es va deslligar la llengua investint a ulls clucs els monàrquics d'aquells dies fins a un punt que ni les capes que li tiraven els seus correligionaris i el president del Congrés no van poder aturar el *toro*. Diu que va citar noms de persones elevadíssimes dins de l'exèrcit, que va deixar anar qualificatius punibles, i que, pegant garrotada de *cego* a dreta i esquerra, va sublevar la *Càmara* en massa i va ser precís usar de la força per fer-lo callar, per treure'l del saló.

—Què dius, ara?

—El que sents. Si tu no et passessis les hores que et passes al costat de la Matildeta, bona cosa d'això hauries vist ja en els diaris. Va estar *tremendo*, sublim, incomparable, segons m'explicava un amic meu que es trobava a la tribuna de la premsa. ¡I jo, que era a Madrid... jo, no haver-hi anat!... Ah! Si s'anuncia pels cantons que en Serrallonga parla, creu que em venc fins la camisa per anar-

lo a sentir! ¡Quin greu que em va saber!...

—Però i que no el veies, per Madrid?

—I que havia de veure! Tant de bo! Era el temps en què jo escrivia el meu discurs, i no sortia sinó de nits. Quan vaig tenir notícia de l'espetec, ja no vaig parar fins a poder arribar al Saló de Conferències per si hi atrapava encara l'*etern venjador*, que li haurem de dir d'ara endavant. Però... que és cas!... ja havia fet tard: un correligionari seu, que encara es moria de riure parlant-ne... em va assegurar que se n'havia ja anat de Madrid, jurant no tornar-hi si no podia ser davant d'una legió d'incendiàris «decidits a cremar Madrid per tots quatre cantons per acabar així amb tot el podrimener que hi fermenta». Després m'han dit que, mentrestant, el dimoni de l'Adela, desitjosa d'escapar de les urpes d'en Daniel, havia sabut rompre les barres de la presó on la tenia, i *engatussar*, fins a dur-lo a l'altar, un conco lasciu i ridícul de Vilaniu; un tal Riudavets que feia temps que anava trastocat darrera d'ella.

V

Pel cap em bullia encara tota la tragicomèdia anterior, quan aquella mateixa nit, al Liceu, on l'Armengol i jo havíem anat a sentir *Els Hugonots*, ens vam topar amb en Giberga, des de feia tres anys metge ja de Vilaniu.

—Casualment, aquesta tarda, recordant els amics de la

gran època, hem parlat de tu, i molt extensament del celebèrrim Bandereta, de qui tu ens pots dar notícies fresques, suposo —va dir l'Armengol després que ens vam haver saludat amb molt d'afecte i contat tots tres, ràpidament, el darrer retall que ens faltava conèixer de les nostres respectives biografies.

—Ah! voleu dir en Serrallonga!... Allò que jo presumia: que ja està ben fresc. A Madrid...

—Lo de Madrid ja ho sabem: aquest m'ho ha contat aquesta tarda.

—Doncs, un cop a Vilaniu, me'l teniu ficat a casa, condemnant-se a un retraïment complet. L'Adela, buscant un tapabruts, va tenir la *xeripa* d'atrapar-ne un de vellot que s'empassa la columnària igual que un ralet, i amb ell la teniu sense fer-se amb sos germans i dant-se la gran vida en tots sentits. El germà li va *entregar* la Ilegítima, i *pax vobis*. En mig de tot, poder-se desfer tan fàcilment d'un cavallot tan tarat ja com aquell, per a en Daniel era una sort. Però aquest venia tan encaparrat, tan trastocat, que jo no sé si se'n va adonar tan sols. ... El que sé és que, durant mesos i mesos, es va passar els dies al seu *quarto*, repapat a la poltrona, mal vestidot, tot descordat, sempre en sabatilles i amb la pipa als llavis, dant segurament voltes i voltes a la mateixa idea, i que no sortia d'allí sinó per baixar al menjador. A taula es trobava amb la geperudeta, però ni li mirava la cara. Menjava de pressa, amb la vista al plat o llançant-la enguerxada a uns cromos que té en aquelles parets pintats amb fel i sang de bou, mentre l'altra, com una biena davant del domador, es dava manya a escurar ossets i a fer cracar

els crostons de pa, tot espiant de cua d'ull l'humor de l'amo, però sense gosar dir ni una paraula. Acabades les postres, l'esporuguida hiena baixava de la cadira com una criatura que ha d'anar davallant encara pels barrots, i fugia a entaforar-se a la part més amagada de la casa, on més de quatre vegades ha hagut de ficar-se el meu pare, cridat per ajudar-la a passar algun atac d'epilèpsia. Per ell sé tots aquests detalls i molts d'altres que us contaré. Foa la Carolina, son germà prenia el cafè tot sol, encenia la pipa, i, tot escurant-se les dents i deixant el tovalló per plegar, se'n tomava també al amagatall de costum, sense haver canviat amb la Margarida, única criada que els serveix, altres paraules que les absolutament necessàries per a la marxa de la casa.

—Dimoni! —vam exclamar nosaltres, mig esfereïts i arrambant-nos a un recó del corredor perquè en Giberga pogués continuar amb més desembaràs.

—Un dia, el meu pare, que, com sabeu, ha estat sempre el metge de la casa, va ser cridat pel mateix Daniel, a qui no havia vist ja feia un any. En Daniel es queixava d'uns grans dolors de cap, deia que la vista se li entelava, que la claror l'ofenia d'una manera espantosa, que no tenia gana, que no podia dormir ni fixar l'atenció en res pel turment d'una sola idea que no el deixava dia i nit.

«—És el que havia d'arribar. ¡Si portes aquesta vida, home!», va exclamar el meu pare, mentre *entregava* una recepta de *bromuro* a la velleta, vull dir la Margarida. «*Nada, nada*: has de deixar aquesta poltrona, pendre una escopeta, i cap a les teves hisendes a caçar o a cavar: creu-

me.

— Però si no puc veure el sol!...

— Posa't ulleres fosques. Serà per uns quants dies.

— Però i aquests dolors de cap? aquestes punxades?...

— Ja et passaran. Les cullerades que et recepto ho trauran tot. Hala, hala! fora d'aquí! això, és el que et convé! Llença la pipa, i a rusticar-te. Fuig de la soledat i de la quietud: escopeta a coll, un bon company, i a trespasar. Tu rai, que pots fer-ho!...»

Al ser aquí, ni que l'haguessin punxat. Diu que va botar de la cadira, i, plantant-se davant del meu pare amb els ulls fora del cap, va començar a insultar-lo com el que és, mal que el meu pare no ho vulgui creure.

«— Qui ha de fugir d'aquí és vostè, imbècil, farsant!

— Però, Daniel, què estàs dient?

— El que sent! i no reculo! ¡Vostè és un ignorant, un ningú, un explotador indigne! veli aquí!

— Però, home... però, home...», li feia el meu pare, encara no refet de la sorpresa.

«— Què «home» ni què... diable! ¿Què s'ha pensat, vostè?... que tracta amb un ximple, amb un estúpid com els que explota cada dia? ¡Doncs s'erra de mig a mig! Jo sóc enginyer: ho sent? ¡Sóc home de ciència, i sé més que vostè!... M'he *codejat* amb el general Prim: ho sent?... ¡amb el primer home del *sigle*, sí senyor! del *sigle*! d'aquí i de tot el món! ho sent?... ¡I he estat a *palàcio*, i he estat diputat, i he tractat tots els ministres i generals, i els he fet la guitza a tots... perquè tinc més món i més ciència i més coneixements que vostè, mestre Tites! Sí! mestre Tites,

mestre Tites, mestre Tites!... que vostè no és res més, res més, res més!

— Però, home, calma't, per Déu! calma't, per Déu!», tornava el meu pare, esgarriat de veure'l en aquell grau d'excitació alarmant, evidentment vesànica, encara que ell digui que no. ... Però el malalt, fora de si, blanc com un lliri, no el perdia de vista, se li anava acostant a mesura que reculava, com empenyent-lo cap a la porta, i, amb una logorràgia espantosa, seguia:

«—I sí!... ¿que no ho veus, mestre Tites, què m'aconselles? Amb què em vols curar? Amb la vista del món... amb el contacte dels homes... ¡la cosa que més odio, la cosa que més detesto!... ¿Per què no m'aconselles, imbècil, que em passi els taps d'una vegada? On és, la teva ciència? ¿De quines armes disposes? De la contradicció?... Ah! ¿on són, els teus punys, per a junyir-me a fer la teva?

—Home, jo t'aconsello: és el meu dever: tu m'has cridat.

— I què saps tu de devers, *jaio* ignorant? ¿Quan t'has pres la carrera per un sacerdocí, com deuries? Quan t'has rostit les celles estudiant? ¿Què has inventat? què has descobert? quins coneixements tens que no hagi trobat en els llibres, sense pendre't ni la molèstia de comprovar-los?

—Daniel, jo em retiro: no puc aguantar més.

— Ah! és que les veritats amarguen? Doncs joies cantaré a tothom! ja està dit! Et demano un consol, un bàlsam curatiu, i quin se t'acut? La contradicció, com podries prescriure un cop de puny sobre la carn macada que et demanessin de curar. «No tinc forces! no tinc delit!»,

t'estic dient. I tu em respons: «Camina, cava, rebenta't.» ... «Els ulls em punxen! no puc veure la claror!» «Posa't ulleres fosques», contestes... per no dir-me: «Vés embenat.» ... «La pipa m'anima, em distreu. L'enyoraré: sense ella no puc viure!» «Llença-la tot seguit.» ... «M'estic a casa, fujo dels homes, perquè sóc un desenganyat, perquè temo el seu contacte, perquè em poden tots a camussa de torrent i em remouen les tripes!» I tu em dius, imbècil!: «Au! una escopeta i un company!» ¿Qui me'l farà, aquest company? ¿Tu, fabricant d'impostures, eco de mots estranys, el significat dels quals ni arribes a capir? I aquesta és la teva ciència, cap de ruc?»

Era ben bé la veu de la *melancolia* vesànica que l'havia anat devorant en aquella soledat. El seu amor propi, la falsa noció del seu valer i fins del seu *destino* a la terra, aquella vanitat, en fi, preludi de tantes i tantes vesànies en embrió, amb l'excitació soferta llavors del desengany de Madrid, havia pres totes les proporcions de l'orgull satànic que caracteritza, ben sovint, els primers deliris d'aquesta mena de boigs. El seu orgull l'havia divorciat de tots els mortals. Per a ell tots els homes eren necis o malvats: d'altra manera, no l'haurien engrillonat llavors de lo de les Delícies, estafat, burlat, escarnit darrerament a la Cort. El fet tot particular de l'Adela, coincidint amb aquell estat de desviació mental, el va conduir igualment a generalitzacions calumnioses per a les dones: totes les veia *maturrangues*, vicioses, indecents. Fora d'ell, al món no hi havia res de pur, d'intel·ligent ni d'honrat: la societat en massa era un munt de fems, indigne que ell li dediqués una mirada. ... Per aquell camí va seguir

encara bona estona, abusant de la paciència del meu pare, que se sentia travat per una amistat antiga i per aquella abnegació peculiar de la nostra classe que ens és tan poc reconeguda; fins que, arribada la sedació, amb el cansament físic li va lligar la llengua i el va fer caure, altra vegada aclaparat, a la cadira. Llavors, el meu pare, com qui enfonsa amb suavitat un bisturí per arribar a un filet nerviós sense malmetre'l, va acudir a records de sentiment, exposats amb la major dolçor, per tocar la fibra de sensibilitat moral que quedés viva encara en aquell *ser*. Era un procediment tan ben indicat com qualsevol altre. La rauxa havia estat leve, i va semblar que el meu pare havia encertat.

«— Que no veus amb qui parles? Repara-ho: mira, mira'm bé —va dir-li en to suplicant.— Els pocs cabells que em queden són ben blancs: jo t'hi he deixat jugar quan eren negres. ¿Que no saps que t'he vist néixer? que t'he tingut a la falda, com a un fill, dotzenes de vegades? ¿Que no saps el grau d'afecte que els teus pares em tenien? la fe amb què em confiaven la seva vida, la vida de tu mateix, que ells estimaven més que la pròpia i que vaig disputar valerosament a la mort quan vas tenir l'escarlatina i quan, més tard, vas tenir el tifus? Però què? Tu mateix, tu mateix, Danielet, no em vas confiar la del teu pare? ¿No em veies entrar com un àngel salvador dins de la seva alcova? ¿Quants moments vaig separar-me de la seva espona, en set dies i set nits? Va morir, és cert. Ah! però qui podia salvar el teu pare? Tu mateix vas dir-m'ho, Danielet: «Vostè l'ha fet viure de miracle.» Era quan jo et tenia entre els braços i t'eixugava les llàgrimes que no hi havia qui t'eixugués.»

Sortosament la boirada no ho cobria tot encara: quedava una escletxa oberta, per on va penetrar un raig de llum. En Serrallonga va rompre el plor, i va quedar avassallat al metge. Els *bromuros*, les dutxes, l'alimentació i el camp van allunyar la tempestat.

— Però i que creus que tomarà? —preguntà, condolit, l'Armengol.

—Indefectiblement. Un dia o altre ha de caure: no ho dubteu.

—Oh! hi ha casos... —em vaig atrevir a objectar, referint-me a neurastènics curats que jo recordava.

—Desenganya't: no hi ha paritat. El cas d'en Daniel no és de neurastènia pròpiament dita, com pensaran el meu pare i tots els metges antiquats, sinó de vesània hereditària: la du ja de naixença. Sa mare va ser una histèrica, son pare va presentar tals anomalies de raó, que (ja us ho vaig dir), per a mi, va morir boig. Quin podia ser el fruit d'aquest matrimoni? D'atavisme és una causa predisposant indiscutible. L'etiologia de les malalties mentals l'assenyala com una de les infal·libles. Què més? Té una germana epilèptica. Da conducta de l'altra, de l'Adela, amb les seves exaltacions eròtiques, ¿no és la d'una persona desequilibrada? A ell, a en Daniel, ¿quan l'heu vist conduir-se com un home sa?

—Home —oposà encara l'Armengol: —en Daniel ha passat llargues temporades sense fer cap disbarat. ¿Quantes famílies no tenen algun epilèptic o algun plaga, sense que cap dels seus individus, per això, acabi boig? Si vols que et sigui franc, crec que en aquesta matèria els metges

extremeu un xic massa. En busca de l'home perfecte, d'aqueix home *tipo* que us heu imaginat i que, si existís, no crec que inventés la pólvora, acabareu, com Diògenes, tractant nos de ximpls a tots i fent-lo vosaltres amb la llanterna als dits.—

Però en Giberga, tan estiradet com sempre, va eludir la discussió, i, seguint impertorbable en la seva dèria, va afegir:

—Teniu: ara mateix... passada aquella *crisis*, ¿què us creieu que fa? Doncs tracta de casar-se per punt, per punt i només.—

Aquí sí que els dos oients vam esclafir a riure. «En Daniel casar-se? I qui el voldria? ¿Només per punt? Sí que era graciós!» I, tot exclamant-nos així, no vèiem la inconseqüència en què quèiem.

—Oh! el cas és un altre símptoma de primera. Però toquen la campana: ja us el contaré després.—

Llavors ens vam desajuntar per entrar a la sala d'espectacles. Però, a judicar per mi, crec que hauria estat millor no haver-hi entrat. Aquella música que m'havia delectat tantes vegades, no em va dir res, absolutament res. Amb l'esperit sadollat de les desventures reals d'en Serrallonga, m'era impossible escoltar les fictícies d'aquells herois de teatre mancats de realitat, per dramàtic que fos l'accent amb què els cantants procuressin expressar-les. La música que s'ou sense recolliment i entusiasme, amoïna com qualsevol altre soroll. L'Armengol, el rialler de l'Armengol, sense treure's del cap aquell casament per punt, no feia sinó riure per dins, i, de tant en tant, amb un copet

de colze, tremolat per la rialla continguda, em comunicava la seva pruija a mi.

De nou al corredor, més esmolats de curiositat que abans, ens vam emparar del mateix lloc, on no arribaven els cops de colze dels passejadors distrets. En Giberga vingué a trobar-nos-hi; i, en havent fet un comentari de diletant, que he de suposar discret dada la seva instrucció musical, prosseguí:

—Doncs heus aquí que aquell company de caceres que li havia de *fer* el meu pare va ésser en Genis Argila, àlies *la Fura*, masover del Comellar, que és la hisenda més gran que té en Daniel a una hora escassa de Vilaniu. La circumstància de trobar-se aquest mas prou a prop per a no quedar sense metge ni medicines, la de ser més a prop encara del bosc que va escalant la falda del Bondelit, i la no *menos* agradosa, per a en Daniel, de tenir-lo habitat per l'únic masover amb qui mai no havia pogut barallar-se, van ser les que van decidir el nostre amic a instal·lar-s'hi seguint el consell del meu pare. La Fura, que és el pagès més ben xollat de tota la vall de Flors, i que coneix fil per randa la trista història del darrer hereu dels Torners, a qui compadeix de veres, va mostrar-se tot seguit disposat a fer-li la companyia agradosa, animant-lo, divertint-lo amb el millor repertori de *ditxaratxos* i contalles que tenia, no contradiant-lo mai, elogiant-lo molt, i rodejant-lo, en fi, de totes les comoditats i atencions que estiguessin a l'abast d'ell i sa família. Bon xic durs foren, no obstant, els esforços del pagès els primers dies. La hipocondria i els dolors de cap, que no havien desaparegut encara totalment,

tenien en Daniel tan sorrut, malhumorat i emperesit com a Vilaniu mateix. La claror, més resplendent allí que al poble, li era irresistible amb ulleres i tot. L'abstenció de fumar el tenia desficiós. No estava, doncs, per a converses, ni per a escalar garrotxes, ni tan sols per a abandonar un xic més que a casa seva la poltrona que tenia també en son dormitori del mas. Vull dir que continuava el drama, en diferent escenari i res més. ... Però al cap de dues setmanes les coses mudaren d'aspecte: la medicació havia extirpat els dolors; l'alimentació i l'aire, enfortit l'organisme; l'absència de la Carolina i de les seves parets pairals, esfumat el record i assossegat aquella ira latent que li agrejava l'existència. La nuvolada es va anar desfent de pressa, i, al cap de dos mesos de viure en ple camp i de posar moderadament en exercici les forces musculars, sense mals de cap ni disgustos, en Daniel va quedar com nou. ... I ara ve la cosa. Quan així estàvem, quan el meu pare, no ben revingut encara de la forta impressió rebuda el dia de la gran exaltació, fins hauria ja fet tocar a al·leluia i tot, ¿no rep en Daniel un anònim injuriós contra la Salomè Argila, la filla fadrina del masover, a qui ni s'havia mirat mai, només per treure-li del cap que es casi amb ella?

—Ah, *caratsos*! —vam fer, a una, l'Armengol i jo. — Quin disbarat!

—Veig que ja ho heu entès tot. En Daniel va endevinar que la pedra venia de ses germanes; i pensant que allò que les movia era, per un cantó, l'interès d'heretar-lo si moria solter, i, per altre, la vanitat de no emparentar amb una pobra, va posar-se furiós.

—No n'hi havia per a *menos* —vaig dir jo.

—Quines ximplés! quines ximplés! —exclamà l'Armengol rient. —Però i què?... I ell? i ell? —preguntà de seguida, rient encara més.

—Aquí ve el boig. ¿Què hauria fet, qualsevol, en el seu cas? *Despreciar* amb fàstic aquella suspicàcia tan ridícula i interessada; fins, si voleu, *enfadar-s'hi* un moment; però, després, riure-se'n, per Déu!... riure-se'n, sens perjudici, si es vol, d'esbrinar-ho tot, i, en últim cas, de treure's de davant ni que fos la mateixa Carolina: no és veritat?

—Al cap i a la fi s'estimen tant, aquests germans... —vaig afegir jo en to d'assentiment.

—*Eccolo!*

—Ah! doncs ell no: ell va fallar de cop. Després, realment, s'ha anat veient, amb altres i altres anònims, i sobretot amb la murmuració a què descaradament *s'entreguen* les dues germanes i fins el bèstia d'en Riudavets, que la pedra venia d'aquesta part. Però en Daniel, ja sense encomanar-se a Déu ni al diable, va dir-se, soltant la rialla satànica de l'orgull vesànic: «Hola! això no voleu? Doncs això haureu.» I des d'aquell dia va mirar-se la pageseta (que d'altra part és molt bufona, molt bona i molt dòcil), i va començar a pretendre-la amb tal desfici, que, a la Fura, interessat com bon pagès, se li van adreçar les orelles pitjor que al llebrer que ensuma caça.

—És de primera! —exclamà l'Armengol; —de primera!... I ja són casats: oi?

—No encara, home! Ja us he indicat que no.

—Oh! però es casen, es casen: això ja és fet! Ves, ves, si ens fa padrins de boda: no hi riuríem poc!

—Home! —vaig fer jo candorosament.

—Què, «home»? Ves què hi perd, ell! ¡Ella, en tot cas! I, si s'hi casa amb els ulls ben oberts, no la crec tampoc digna de llàstima.

—Oh! és que aquesta és la cosa! —objectà en Giberga. —¿Ja sabeu si la noia ni la família el veuen boig? El boig passeja la seva mania entre la massa sense que ella se n'adoni. Mentre no se li pronuncien d'una manera aguda els deliris, la massa no el qualifica sinó de *tipo* original, de neuròtic, d'extravagant, de xalat, en el sentit atenuant de la paraula... com vosaltres perdonau.—

Jo vaig mirar amb certa feredat respectuosa la serietat amb què en Giberga soltava aquestes afirmacions, filles d'una convicció irreductible. Fins l'Armengol s'hi quedà seriós. Al cap i a la fi, si, com ens havia assegurat tantes vegades en Giberga, la bogeria respon a una lesió del cervell comprovada per l'autòpsia en mils de casos, ¿quina autoritat teníem un parell d'advocats per a refutar-lo? Ni que com a juristes se'ns hagués pogut comparar amb un Rossi o també un Beccaria, i com a psicòlegs amb un Alfred Fouillée (dels quals no cal dir sí estàvem ben lluny), ¿podíem demanar-li, per ventura, que ens tragués amb pinces de la massa de què parlava? En Giberga, pel que es referia a la seva ciència, era revés com un grop d'alzina: feia gala de psiquiatra consumat, sempre citava, en ajut seu, Guislain i no sé qui més, i nosaltres no el podíem mai rebatre.

—La prova del que us dic —continuà ell— és que la

mateixa noia ha acabat per encapritxar-se de debò. És clar que el diner, dimoni temptador fins de les consciències més fermes, pot haver marejat més fàcilment la pageseta que no va marejar, un dia, els pares d'en Serrallonga; però ¿quan, l'Engracieta, mare d'aquest, hauria dit que el seu marit havia de morir rematat? És tan complicada aquesta matèria, exigeix una tan gran sèrie de *datos* i vol una percepció tan fina i educada, que s'escaparà sempre als judicis del llec, forçosament deficients. Em jugo qualsevol cosa (perquè conec l'estimació que la Fura du a sa filla) que, per més que l'interès l'encegui, no l'*entregaria* pas a en Daniel si veiés el perill en què la posa a *entregar-l'hi*. I ja no parlo d'un esperit verge com el d'aquella mosseta, que, a fi de comptes, mai no hauria estès tan enllà les seves ambicions.—

I va acabar dient, en aquell to sentenciós que a mi me'l feia antipàtic:

—Creieu-me: aquí, els del Comellar, fins moguts per l'interès, fan el que faria el noranta nou per cent dels homes enraonats; els autors d'aquells anònims han estat ben curts de gambals i ben incauts; i el boig de debò és aquell que es casa, només per fer la contra, amb qui ni havia somiat. Jo ho veig més clar que l'aigua. Però vosaltres seguiu pensant que els boigs no són això, sinó idiotes o furiosos. El vostre criteri és quantitatiu; el meu, qualificatiu.

Tres mesos després, efectuat el meu matrimoni, ens vam traslladar a Barcelona, instal·lant-nos al carrer de Fontanella perquè la meva mare tingués una església prop i jo el meu despatx no massa lluny del centre. Així ho deien els de casa, i fins jo ho repetia als coneguts. Però jo, en mirar aquella peça que els meus pares s'esmeraren a guarnir amb mobles de moda tan novets i polits que, en anar-hi a escriure una carta, fins em semblava que hi havia d'entrar mudat... pensava: —Pobres senyors! això sí que el mateix podien plantar-ho al capdavall de la Barceloneta que al capdamunt del passeig de Gràcia! D'aquí que jo tindré plets, ¡que n'hauran caiguts, de llamps!—

D'altra banda, com que la Matildeta i jo no cabíem a la pell de veure'ns nostres, i tot el dia anàvem repenjats del braç de l'un cantó a l'altre, el primer client que m'hagués volgut honrar m'hauria semblat ben impertinent. ¡I no dic si a la Matildeta, que ni les tres o quatre cartes que vaig enviar, en altres tants mesos, em va deixar escriure a soles!

—Vina, vina, Tildona —li deia jo agafant-la per la cintura.

I ella, en obrir la mampara, aixecant-se la falda de la segona o tercera bata de mussolina que estrenava, com per no desflorar la virginitat d'aquelles rajoles que la meva mare curava de tenir lluentíssimes, m'acompanyava manyagona a la gran taula ministre, i, un cop jo assegut davant del full de paper, que esclatava, com una congesta ferida pel sol, damunt del negre d'atzabeja de la cartera, se'm posava al costat ajupideta, apuntalava el colze esquerre a la taula, i

em passava l'altre braç pel coll. Llavors, amb sa dolça càrrega damunt, jo anava escrivint, i ella em pagava amb petons els elogis que d'ella feia en aquell tros de paper. Si la carta era per als seus pares, volia escriure-hi després; i jo em feia enrera, ella se m'asseia a la falda, i, mentre joguinejava recitant dolenteries com si se les anés dictant, jo li bufava els rinxolets del clatell o li inquietava el colze per fer-li fer gargots.

¿Hauria pogut redactar així una demanda o una querella qualsevol? ¿Doncs ja no dic res, si és de divorci! Ni ¿com escolto a soles la clienta, si és jove i bonica? La Matildeta estava boja per mi, i jo boig per ella. Algun cop, descansant, mig desmaiat, d'alguna d'aquelles mirades que ens encreuàvem com espasins i que sosteníem clavades temps i temps, li havia dit:

—Mira, perla: jo tinc un amic, metge a Vilaniu, que si ens veiés així (no ho dubtis) diria que estem tocats, que hem d'anar a parar a Sant Boi.—

Ella esclafia una rialla que li inflava d'una manera deliciosa el sotabarba, i acabava exclamant:

—Quin ximple!

—Tornàvem a travessar-nos aquelles dolces espases al cor, i, quan em queia abraçada al coll, jo li deia a l'orella:

—I ¿que no és molt més sublim aquesta bogeria que tota la *sabiduria* humana?

—La Matildeta no badava boca; però, amb sos ulls frisosos i d'esllanguiment dolcíssim, m'estava dient:

— T'adoro: del *demés* no te n'ocupis.—

En aquest estat delitós, podia pensar en clients? Ni

quina falta em feien?

La felicitat ens tenia ullpresos, indiferents a tot allò que no fos tendreses i carícies. Jo crec que, com si, havent pres vol pels espais infinits, les nostres ànimes es bastessin per si soles en aquella comunió mútua i absoluta, ho teníem oblidat tot. Així rodàvem per casa, així anàvem pels carrers, fins pels espectacles... quan heus aquí que un dia, tot passejant amb aquesta concentració la nostra felicitat (no em recordo pas per quin carrer, perquè ni el veia), sento que em truquen suaument a l'espatlla amb un bastonet. La sensació em fou, no obstant, molt forta. Tombo la cara, i em topo amb la mirada somrient i afectuosíssima de l'amic Armengol. Em va semblar que d'un altre món queia sobtadament al que feia temps havia abandonat. I era ben cert; que d'aquells ulls manya-gosos, de l'expressió d'aquells llavis, saltaven efluvis d'una altra afecció que no em podia ésser indiferent, que tenia llarga història i dolç ressò dins del meu cor.

—Armengol! —vaig fer, cridant i parpellejant de pressa, com si la visió m'enlluernés. Li vaig presentar la meva *senyora*. (Quina paraula! Jo me n'omplia la boca.) I, un cop informat que, a son torn, ell vivia ja a Barcelona, el vaig convidar a dinar per a l'endemà passat.

Callo per massa íntimes i perdonables les pors de descarrilament que aquella invitació va despertar en el cor engelosit de la meva doneta. Al cap i a la fi, van produir tendreses d'aquelles que no s'esborren mai més, per puerils que siguin: qui sap si fins, precisament, per l'embriagador perfum de puerilitat que en si mateixes porten. El que sé és

que aquelles llagrimetes de gelosia innocent em sabien al paladar com néctar riquíssim dels déus.

A taula, el meu amic, va estar xamós com sempre: fou l'encís dels meus pares, de la Matildeta mateixa. Vam parlar de les guerres que estaven assolant el país, de la dificultat de viure a fora en el temps que corríem, del mal que aquell estat de coses faria als pobles, de tot allò que, pel que es veia, capficava els meus pares i que tan sense ansietat ens tenia a llurs fills. Apurada la matèria, el pare, referint-se a l'Armengol i a mi, es va plànyer del desarrelament que tot allò ens causava, de les dificultats amb què topàriem a Barcelona per a obrir-nos pas, i de la necessitat, per consegüent, d'espavilar-nos i de fer-nos-hi amb els punys ben closos. Això ens portà a recordar l'origen de la nostra amistat, de com aquesta havia anat creixent, dins de l'atmosfera del claustre, amb molta més força que les altres allí contretes, i...

—A propòsit —saltà l'Armengol dirigint-se a mi: — ¿no diries mai qui també roda, aquests dies, per Barcelona, *amartelat*, com tu, amb la núvia! (I dispensi, Matildeta, la manera d'assenyalar.) En Serrallonga.

—Ah! tanmateix s'ha casat? —vaig fer jo, mig avergonyit que se'm cités un èmul (era de l'única cosa que me'n podia veure llavors) d'aquella mena.

—Sí, home, sí! I sense fer-nos padrins de boda!

—Jo vaig esclafir a riure, reconciliant-me ja amb la cita i entrant de nou en l'ordre d'idees a què ella ens duia.

—Que l'has vist?

—Sí.

—I què tal, la núvia?

—Ai el tafanerot! —exclamà, rient, la mare, a qui totes les meves coses feien molta gràcia.

—Ai ai! i tal! — s'arriscà a afegir-hi la meva dona.

—Oh! —féu l'Armengol;—és que es tracta d'un casament *sui generis*; d'un casament per punt.—

Tots van esclafir a riure, i ningú no ho volia creure: sobretot la Matildeta, que ho trobava impossible, escandalós, indecent.

—Digues, digues —vaig fer jo en acabar-se les exclamacions.

—Que és una moreneta malaguanyada per a ell.

—I que va de senyora?

—Sí, i no li escau malament. És primeta, tota recollideta, tota tímida: saps?... d'aquells tipus que sempre sembla que s'han d'escórrer arrambats per les parets.

—Els meus pares i la Matildeta van acollir la imatge amb sorpresa i amb aquella rialla grassa que solen arrencar dels camperols les comparacions noves.

—Sí que, si és així... —objectà la mare.

—No, però té bons ulls, un bon tiradet de cara, i una expressió modesta i bondadosa, que la fan ben passadora, *vamos*.

—Home! doncs per què no començava per aquí?— tornà la meva mare rient. —Quan jo me la veia escorrent-se arrambada per les parets...

—Sí: fa l'efecte, senyora, de ser una d'aquelles, sap?, que el vano els cau dels dits a cada pas.

—Calli, home, calli, que ens en fa un *retrato*...

—És que deu anar encorreguda —vaig dir jo bonament.

—No encorreguda: escorreguda com una tulipa seca— recalçà l'Armengol amb una serietat que va fer tomar a riure els altres. —Jo crec que tot li ve del *sombrero* que du al cap.

—Ah! li ha posat *sombrero*? — vaig exclamar jo; — *sombrero*?

—I no poc enfaristolat, pobreta! amb més colors i més andròmines a dalt que un castell de focs.—

El llenguatge del meu amic els divertia tant, que pare, mare i dona animaren l'Armengol a prosseguir, obligant-lo a posar-los en antecedents. A ningú de casa no se li va ocórrer qualificar en Daniel de boig: el qualificatiu més atrevit que li aplicaren fou el d'estrany, d'extravagant.

—I que li has parlat? —vaig preguntar jo a la fi.

—No, no se me n'ha presentat ocasió; però sé com ha anat tot, per carta d'en Giberga.

—Explica't, explica't.

—Oh! senzillament, que va ser estrepitós, com tot lo del *gran venjador*. Diu que, sent cada dia més forta l'oposició de les noies, en Daniel va anar exaltant-se a compàs d'ella fins al punt de manifestar un amor... allò... de... de tragèdia. Tan de tragèdia, que, espantada, la pageseta, de l'oposició cada dia més cega, més desenfrenada i mossegadora per a la seva honra, que li feien les futures cunyades, i volent-se desdir de la paraula dada, ell se'n va anar a Vilaniu, va treure la geperuda de casa a cops d'escombra, va bufetejar l'Adela i son marit al mig del carrer, promovent l'escàndol que pots figurar-te, i, de

tomada al mas, va amenaçar amb clavar-se un *tiro* si, després d'aquells actes de supèrbia, que ell en deia «proves *concluents* d'amor», la Salomé no s'ablania. D'escàndol havia estat tan gros d'una part i altra, que a Vilaniu es van formar dos partits: un que, guanyat per les murmuracions i les calúmnies, estava del costat de les germanes, i un altre que defensava a en Daniel. El pare i el germà de la Salomé, que estaven *enterats* d'això, al veure la noia calumniada i perduda per sempre més, és clar, la van ajudar a mantenir el *sí*. I llavors, ell, engrescat amb la victòria, va voler fer un casament sorollós a tall de *tràgala*.

—Maria Santíssima!—exclamà la mare, morta de riure. — Quin home més original!

—Tot un caràcter!—va dir el meu pare en to d'admiració.

—Si els sentís en Giberga!... — va fer el narrador; — oi?—

I aquí es discutí el parer del metge, titllant-lo, fins l'Armengol i jo, d'exagerat.

— Segons aqueix jove — conclogué el meu pare (qui, precisament perquè era fluixot, tenia una gran flaca pels tossuts) —, tots els homes de caràcter haurien de ser al manicomi. Ah! bah, bah!... aviat és dit, que un és boig!—

I em va semblar sentir la meva pròpia veu, i que la meva repugnància a acceptar de pla les teories d'en Giberga era ja en mi hereditària.

—Doncs va fer un casament sorollós: oi? — preguntà la Matildeta, ja interessada també en la història. —No me'l conta; però diu que talment va ser un desfet: que fins les

fàbriques van plegar; que pel curs hi havia *aplausos* i xiulets, i, a dins de la parròquia, un bullit tan gran de gentussa que allò semblava un mercat.

—I ¿com hi devia anar, l'escorreguda, que li diu vostè? —féu la mare, cada cop més divertida.

—Ja ho he pensat jo. Aquell dia sí que, vestida de blanc, devia semblar una gallina mullada.

—Ah, no! — van protestar les dones creient que l'Armengol brodava un xic massa. — ¿De blanc no hi devia anar, home! No tant, no tant!...

—De blanc, senyores, de blanc: així m'ho diu en Giberga. I amb una corona de flor de taronger, comprada aquí a Barcelona i tot. Doncs què es pensaven?

—Vaja! doncs a una pagesa de Torralba això no l'hi farien fer. ¿La gent de Vilaniu deu ser un bon xic eixelebrada! —exclamà la Matildeta en un rapte d'entusiasme pel seu poble.

— Oh! no veus que tot això era per punt? —va fer la meva mare, escapant-li el riure. — ¿Ja, ja pots dir ben bé que n'ha de ser, de dòcil, aquesta noia!... Jo et flic!. I que em sembla que els quartets li deuen fer goig: no?

— Prou, prou, prou, prou! —confirmà el meu pare, que no podia creure en un pagès desinteressat. — Però i, les *desfregades*, ¿no li'n van fer pas alguna, a l'església? —vaig preguntar jo.

— A l'església no ho crec; però a fora sí: ¿una de molt crespa, molt divertida!... Diu que, havent de passar el casament per davant de casa el cunyat, amb qui viuen ara totes dues, van posar al balcó un tarlà, un ninot de palla,

amb una gran ullera de llarga vista, com si esperés el Carnestoltes.

—Uuuuuuh! —vam fer tots al mateix temps. —
Sembla impossible!

— Aqueixes sí, que són boges!—exclamà el meu pare rient-se de la pròpia inconseqüència.

—Unes males pècores!—vaig oposar jo recordant-me de la mala estada que ens havia donat la Carolina a casa seva, i de tot aquell afecte que envers son germà ens havia fingit tan bé la gran.

—Però... ¡aquest marit que les deixa obrar així, digui que deu ser un ximple!

—Oh! si corren fins veus que ella li pega.

—Aquest sí que ha tret la rifa! —va exclamar el meu pare.

— Miri! no podrà fer com aquella ex-criada de casa que se'ns exclamava que el seu marit no li pegués, perquè, segons ella, això de trobar-ho tot bé vol dir molta indiferència, potser gens d'estimació.

— Ai, que és plaga!—van fer la mare i la Matildeta alhora, contemplant amb afició a qui tant les divertia.

— Però en el que penso jo és en la cara que devia fer en Daniel al veure el ninot al balcó. ¡Les ganes que devia tenir de pujar a la casa per ataconar a tothom, començant pel ximple del seu cunyat! — saltà l'Armengol amb una riallera que no deixava gairebé entendre'l i que se'ns comunicà a tots.

— ¡Oh, sí, que... l'hauria fet bé, el domador, allí, sí! — vaig interposar jo amb els ulls espurnejants.

— Jo ja me'l figuro al mig del carrer, amb el copalta al clatell, els *lentes* a la punta del nas, el llaç de la corbata sota l'orella i la levita descordada, barallant-se amb una colla de pagesos i aquell sogre que li diuen *la Fura*, perquè el volen contenir... i sento els *aplausos* i els xiulets de la gentada de les *aceres*, i la veu potent del nuvi que crida «Pocavergonyes!»... i veig aquestes rient i picant de mans amb cara mlistofèlica darrera de l'escletxa per on espien... ¡i em dol, em dol, no haver-hi estat, perquè havia de ser *hermós*!

—Quin castanyoles!—va fer la mare plorant de riure.
—Calli, home, calli, que no puc més!

—Però vostè tot s'ho pren a broma! ¿Que no ho veu, que això és molt trist? —va dir el meu pare, eixugant-se, amb tot, els ulls, de tant que havia rigut.

—Trist? trist?... segons com s'ho mirin —
s'embarbussà l'Armengol amb una serietat tan trencadissa que encara ens va fer riure més.— ¡Què volen que els digui!
— va afegir;—a mi, aquest Serrallonga, m'agrada molt més que el del romanso. Em té el cor robat: no hi puc fer més.

— Sí que fa anys que t'hi diverteixes.

— Sí, noi, sí. I que Déu ens el conservi. ¿Volen una diversió més innocent i més barata?

—Veig que vostè és pel meu *istil*: que amb poca cosa en té prou.

—Ah! sí senyora, sí. ... I ¿què en traurem, del món?—

I ell i la mare es miraren, i van esclafir a riure altra vegada, com burlant-se ells mateixos del geni acriaturat que tenien.

VII

Devia fer ben bé sis anys que no havia sentit contar cap més extravagància d'en Serrallonga, ni al mateix Armengol, amb qui ens vèiem ben sovint pertot arreu, quan un matí, estant-me a l'antesala acomiadant amb mil petons el meu hereuet i les nenes, que la institutriu treia a passeig, un cop molt nerviós de timbre em va fer obrir a mi mateix la porta. Un home alt, sec, barbut, que duia uns *lentes* gruixudíssims i que es va treure del cap un feltre immens, se'm presentà davant preguntant-me pel senyor.

—Tingui la bondat d'entrar—vaig dir-li apressant-me a obrir la mampara del despatx, on el vaig deixar per un moment.

—Qui és, aquest *tipo*? — va preguntar-me la Matildeta, que en aquell mateix instant havia també eixit a l'antesala.

—No ho sé. El deu portar algun plet.

—Ten compte, fill!... Quins ulls! quin bastonàs! quina corbata més desentonada!—

Vaig tranquil·litzar la Matilde amb una rialleta, i, besant novament els meus *nanos*, em vaig ficar al despatx.

El desconegut estava contemplant el quadro en què, l'últim any de carrera, havíem reunit tots els retrats del claustre de la facultat de Dret i dels companys que ens havíem graduat. Curt de vista com era, per veure bé el que l'interessava estava l'home quasi encastat a la paret frontera,

on hi havia el quadro, i, per tant, se'm presentava d'esquena, ha catifa ofegà el soroll de mos passos, i, prevalent-me d'això, vaig posar-me a observar-lo un instant. No hi havia dubte que el contorn d'aquelles espatlles em recordava algú; però jo no podia dir qui. Per això, sense insistir més, me'n vaig anar a la taula, i, un cop arredassat a la cadira de braços, vaig preguntar:

—Què se li ofereix?—

L'home es tombà amb una lleugera estremeitud d'espatlles, va avançar cap a mi a passos cautelosos, i, des de l'altra banda de taula, recolzant-s'hi amb les mans, se m'abalança damunt per millor contemplar-me amb una mirada inquisidora, impertinent fora mesura.

— Sí que ha canviat! —exclamà a la fi.—Veli aquí per què no l'he conegut a l'entrar. Compari's, vostè mateix, amb el *retrato* del quadro. I... a mi... que no em coneix? —va preguntar-me, veient, sens dubte, la meva torbació marcada al front

—Dispensi...—vaig fer jo maquinalment.

—En Daniel Serrallonga, home!

—Ah, home! què diu?—vaig fer fredament, no trobant-lo encara: ¡tan sec, tan marcit, tan arrugat i desconegut venia!—La cabellera, les barbes, els anys que han passat: sap?... —

Perquè, a més a més d'aquella barba fins a mig pit, que duia esbullada i blanquinosa com un manyoc de cànem, s'havia deixat créixer molt els cabells que li circumdaven l'ampla calba.

— Sí, com a vostè aquest bigoti i aquestes patilles a

l'austríaca.

— I es quedà mirant-me i somrient amb l'expressió afectuosa d'una antiga simpatia.

Llavors el vaig invitar a seure davant meu estrenyent-li la mà i fent-li aixeres de bon amic.

—Se'n recorda, de la *Ciudadela*?—va preguntar-me aviat i aixecant els ulls al sostre amb enyorament.

—Prou! —vaig fer jo.

—¡Que... que foscos... vull dir... que lluny que són, aquells temps! ¡I que me n'han passades, de... d'allò... de... de... (com se'n diu?)... de trifulgues! — Aquí es parà un moment, com si anés a contar-me-les; però al front li vaig llegir que es repensava, en sos llavis va dibuixar-se un desdeny sublim, i l'home continuà dient, amb la mateixa afàsia, que ara, però, ja havia après a tirar-s'ho tot a l'esquena. — Accepto la batalla on me la presenten, i la sostinc fent-m'hi un panxó de riure. No em vull capficar en res.

—Ben fet: és com s'ha de pendre la vida —li vaig dir jo, mogut a compassió per l'amargura que es desprenia d'aquelles bravates, tan febles, ja a la vista, com les de qualsevol altre home.

—Veu?... veu?... ara li porto un plet que be perdut a Vilaniu... i m'ho miro tan tranquil. El jutge, que és un ximple, un tocacampanes, un taral·lirot, un... d'allò... un... un... un ningú... sap?... m'ha fet una porcada, l'infeliç!... Però... miri... ¡pitjor per a ell!... Vostès, aquí, li podran pe... li podran to... tocar l'esquena, que és el que es mereix.—

Llavors em va explicar la qüestió. Ses germanes

impugnaven el testament de don Ignasi, en què instituïa hereu a son fill, per obtenir augments de llegítima que en Daniel ja s'havia menjat. I la impugnació es fundava en la nul·litat de l'acte, suposant que el testador, des de feia molts anys, havia viscut dement, com ho demostraven el tracte dat a sa muller, els dubtes de paternitat repetidament confiats a sos amics, sa embriaguesa pel joc, i, finalment, son suïcidi.

Eren ben bé les mateixes premisses que anys enrera havia intentat en Giberga fer-nos valer per arribar a una conclusió igual. I, en reparar aquella coincidència, em vaig estremir de cap a peus pensant en el mal que pot causar, inconscientment, la llengua. Perquè em semblava impossible que un home honrat i discret com en Giberga coadjuvés d'altra manera a una demanda tan atrevida i monstruosa. Ell ens havia exposat aquelles observacions, a títol de comprovants científics, en una d'aquelles discussions de jovenet on, per petulància pròpia de l'edat i per la cega credulitat amb què llavors s'admeten totes les utopies d'última hora, es sostenen amb calor les majors absurditats; però ¿les sostindria avui com a exactes i concloents en un dictamen? ¿Quina no havia d'ésser la meva sorpresa quan en Daniel m'assegurà que el nostre amic, en oberta oposició amb son pare, havia dictaminat en aquell sentit! — ¿On és, doncs, la divisòria del seny i de la insània? — pensava jo, no arribant a capir de cap manera que un enteniment tan reflexiu com el d'aquell jove seguís acceptant de pla tot el que potser no havia llegit sinó en revistes d'una escola nova, essencialment materialista. Calia que ses conviccions fossin ben arrelades; i com que, per

ésser contràries ja no sols a les meves, sinó fins a les de doctors experts, m'havien de semblar falses, vaig desconfiar ara més que mai de sos judicis.

— Què em diu, home! —vaig fer, exterioritzant la meva sorpresa. —Ja el conec, en Giberga. I ¿ell ha dit això en autos?

—En... en... autos, sí senyor; i havent son pare estat metge de casa tota la vida. Però no ho estranyi, no ho estranyi — prosseguí en Serrallonga mirant-me de fit a fit i somrient. — No el deu conèixer prou, a aquell jove. Ell, ell sí, que és boig!—

I aquí esclatà en una rialla que em va espantar pel que tenia de cascada, d'esquerdada, d'estranya.

— Figuri's si... d'allò... si ho ha de ser, que s'ha atrevit a dir que ho sóc jo i que també ho són les meves germanes... aquelles... aquelles... a qui dóna la mà. Em recorda aquell que conten, d'un manicomi... sap?... un que, ensenyant els seus companys d'infermeria, no els trobava sinó una arrel, que era que no sabessin veure que ell era l'Esperit Sant.—

Dit això, tomà a esclafir la rialla i es quedà captant la meva aprovació, quan jo qui sap on era de confós, estranyat i entristit alhora.

Veient que, per aquest camí, potser jo i tot aniria a parar a la bogeria, vaig recular a fer d'advocat preguntant:

— I qui l'ha feta, la demanda, allí?

—Ui!..., en Pons, home, en Pons!... un titella... un... un trapella, enemic meu; el gran amic... (ja m'entén)... el gran senyor de l'Adela; el que ja va fer el casament... amb el...

pa... panates que...—(Aquí una altra rialla.) —que es va morir.

— Bé —vaig dir jo perquè no hi toméssim — i ¿que no van exigir, vostès, que les germanes es ratifiquessin en lo dit a la demanda?

— Prou. I ho van fer tot seguit. —

Llavors, llegint-me a la cara que jo m'escriuïa de pensar que hi hagués filles capaces d'injuriar la memòria de llur pare fins a aquell punt.

—Ah, bah! — va exclamar, trobant, en l'ardor de l'odi, major empenta de paraula. — ¡Si vostè no sap qui són, aquell parell d'escorçons! Ja sé, ja... que un dia les va conèixer a casa, i que li van dar un bon desatent. Aleshores, la pua de la gran, perquè la deixés anar bonica, em feia la gara-gara i m'ho contava tot; però després, com que és tan interessada i desvergonyida com la petita, me n'ha fetes a l'alçada d'un campanar. L'herència del meu pare! Ara figuri's! Tot plegat va deixar, neta, una caseta a Igualada, que em vaig vendre al liquidar una *fundició* que jo havia tingut la humorada de muntar abans d'anar-me'n a fer de diputat a Madrid. En vaig treure tres mil duros, vaig tenir encara la flaqueja de donar-ne cinc cents a cada una, i ja veu com m'ho paguen. — Aquí deixà anar una altra rialla estranya, i continuà: — Ah! però encara si s'acabés tot aquí! ¡Si vostè sabés el que m'han robat! Quan la gran es va casar amb l'emplastre de... d'aquell marit que se li va morir ara fa dos anys, se me'n va endur mobles, cortinatges, roba blanca, mig parament de casa; i la petita, quan em va fugir a casa sa germana, va fer altre tant. A totes dues els vaig dar la

llegítima de la mare; i encara m'haurien buscat raons per aquest cantó si, veient-me llavors fadrí i decidit a fer un *estrago*, el marit de l'Adeia, que davant meu tremolava com la fulla a l'arbre, no les hagués determinades a firmar la renúncia que jo vaig exigir.

— De manera que vostè és casat, ara: eh? —vaig interposar jo per inquirir quelcom més.

— Sí senyor... i amainadat: tinc un hereuet. D'això ve la ràbia d'elles avui. En veure'm... d'allò... amb... amb successió... oh, carat!... com es rebaten per les parets! Si elles poguessin matar la criatura, cregui, cregui que la matarien. ¡Ui, si vostè sabés el que fan, quan me la veuen! La meva... la... la meva... dona, ni gosa treure-la de casa. «Fuig d'aquí! —li dic jo; — dóna'm el nen. ¡No mancaria sinó que aquelles pú... púrries ens el matessin per falta d'aire!» I me l'enduc, i el passo precisament per davant de can Riudavets, que és on tenen el cau ara. Ah! si... si són al balcó! allí veuria! O escupen de ràbia, i corrents a fugir, o, mig amagades, darrera la persiana entrebadada, se'm posen d'esquena, s'aixequen les faldilles, i ja pot pensar el que m'ensenyen. Una vegada jo vaig anar arreplegant al pas xicots del carrer. Elles estaven tan cegues, que ni els van veure; i, quan em van fer allò, jo que crido: «Mireu, mireu, la lluna!» ¡Ja van tancar de pressa, ja!

— Per tràgic que això fos, m'escapà el riure; i en Daniel, lluny d'estranyar-ho, esclafí a riure també.

— És clar, home: s'han de pendre així — hi va afegir de seguida: — sinó, hi hauria d'anar a garrotades cada dos per tres, i ja tinc la mà cansada d'anar-hi.

— Què? Que ha arribat a pegar-los? Home, no: això no ho faci mai —vaig aconsellar-li pel seu bé, fingint que res sabia de sa època de domador.

— Si les he tustades? Ui! no sé pas quants bastons els he trencat per les costelles! Però ¡si no hi ha altre remei, i ni aquest basta! Ara mateix, quan em fan allò... aquella... aquella befa... el que les salva és que tenen la porta tancada. ¡Altrament no m'ho farien, no! ja... ja l'hi asseguro!

— Bé, no: això no s'ha de fer, Daniel: no ho faci. Millor seria que s'ho prengués tot com em deia.

— Oh, sí! com l'hi he dit, m'ho prenc! ¡Jo hi ric, hi ric!, la quitxalla crida, després ho expliquen, i tothom se n'entera... que és el que vull.

— Doncs ja veu que això és prou càstig; i, si s'atèn a l'escàndol, massa i tot, home, massa i tot!

— I ca! vegi el cas que en fan! No les coneix pas. ¿Si jo li digués que han dut el seu atreviment fins a embrutar-se al portal de casa, anant amb *gorro*, i tot el que vulgui, pel carrer?... Ah! Si aquell dia les atrapo, quin blanc que feia! Però ja hi arribarem, ja!

— Serrallonga, per Déu, no! de cap manera! Vostè s'ha de sentir superior: consideri que són...

— Que són què? És que dones no ho són: sap? Són pitjor que bèsties! ¡Ha de saber que han intentat fer-me passar per boig... per... per boig!... ¡Oh, que no són bromes!... ¡Ha de saber que abans de casar-me, perquè no em volguessin, van intentar incapacitar-me! I sort que teníem l'altre jutge!... ¡Ha de saber que m'han fet escapçar arbres del Comellar per fer-me barallar amb el sogre! ¡Ha

de saber que em tenen la dona espantada, esporuguida, fins... d'allò... fins... fins al punt que ni amb mi vol sortir, pel que podria succeir si ens topéssim amb elles!

— Doncs faci una cosa, home! Lo primer que convé és la pau de casa. Vagi-se'n de Vilaniu: vingui-se'n a viure aquí.

— Què diu, ara! Ca!... Això és el que elles voldrien: poder dir que m'han vençut. Ara més ferm que mai! Ca! allí, ben arrelat!... A veure qui d'allò... qui podrà més.

— Però, home!, és que...

— Ca! tregui-s'ho del cap, això: no en sortiria pas. Jo, el venjador de les víctimes dels Mossos; jo, l'amic íntim d'en Prim; jo, que... d'allò... que... he promogut a les Corts l'escàndol més *tremendo* que registra la història... ¿jo, arronçar per dues serpotes com aquelles? Que em coneix poc! ¡Si a mi el combatre m'engreixa! si per a això he nascut, home! Miri: si... d'allò... si em vaig casar amb qui em vaig casar, elles en tenen la culpa. Em van crucificar a anònims; es van valer de totes les d'això... les tracamanyes que vostè es pugui imaginar per... d'allò... per... destorbar el casament; van difamar la noia; van arribar a formar un partit que es mofava fins de mi, que tombava l'esquena a la d'allò... a la meva dona. Ah!... «¡Ai, pobrets!», vaig dir llavors a tots aquells de qui jo em podia venjar: arrendataris, estadants, deutors. I a tots els vaig treure de les meves finques o embargar sense pietat. En un mes vaig fer presentar trenta demandes... d'allò, de... de *desauci*: una cada dia, així... a poc a poquet; i, *ademés*, vuit d'executives perquè no en podia entaular nou. Ah! ja es van ajupir,

aleshores, ja! No hi han tornat més, no!

—De totes maneres, és de doldre que vostè hagi de viure així: el pledejar és molt car; dona molts disgustos. Posant-hi terra entremig, tot allò s'acabaria.

— Ca! no senyor, no! Ja l'hi dic: ¡ara més ferm que mai! Com més faran, pitjor per a elles. A mi els plets m'engreixen: el que em costen és lo de *menos*. Amb tal de guanyar, i ni que sigui perdent si els he causat força enrabiades... sempre, sempre pagaré amb gust: així m'hagi de vendre la camisa!

— Oh! és que ha de pensar en la família, home! Vostè té un fill; en pot tenir d'altres.—

Què li vaig haver dit! Es mig aixecà de la cadira, va tomar a abalançar-se cap a mi, i, fitant-me amb una mirada que se li escapava del focus de les ulleres, exclamà solemnement:

— Si no fos això, ja hauria fet el que he de fer! — I barrant-se amb l'índex la punta del nas, que se li havia tornat blanquíssima, com recomanant-me secret, va afegir: —D'una manera o altra, jo hauria trobat el *medi* de reunir a una hora dada, amb les meves germanes, l'advocat, els dos metges i els testimonis del plet, i, un cop allí, els rosteixo tots plegats. Cregui'm, cregui'm!

— Doncs pensi en els seus fills — vaig fer jo, tot esborronat, veient-me per primera vegada el boig davant.

I no vaig pensar sinó a escurçar la conversa, a treure-me'l de casa, i a esmolar, en defensa seva, tot l'enginy per guanyar-li el plet, i no ajudar, com tants i tants d'altres (qui per maldat, qui per broma, qui per ignorància), a acabar de

girar-li el cervell, com vulgarment es diu.

VIII

Des de llavors, durant tres anys, no es passava pas un mes que no veiés en Daniel a casa: primerament pel plet, i, un cop guanyat aquest, amb la menor excusa, aprofitant les contínues vingudes que feia a Barcelona per les especulacions de Borsa a què s'havia lliurat agafant amb fúria el contagi de la febre d'or aleshores regnant.

Les alegries que li vaig proporcionar amb les victòries judicials obtingudes de primer a Barcelona i després a Madrid, on, vulgues no vulgues, va enviar-me el pobre home a defensar-lo, em van provar fins a l'evidència la tivantor en què devia haver estat son amor propi durant la lluita, i les grans simpaties que me li vaig guanyar amb el triomf. Des d'aquell moment, per a ell vaig ésser el primer advocat del món, una espècie de Prim de la cúria espanyola. De més a més dels honoraris que em pagà planyent-se que els hi comptés tan baixos, em va fer un present esplèndid; a cada guany obtingut a Borsa, em compareixia amb regals per als nens; si et plau per força, vaig haver de fer-me retratar amb toga i birret, i, de les dues grans platinografies que va fer enquadrar en rics marcs, n'envià una a casa i se n'endugué l'altra a Vilaniu a enriquir l'altar de sos déus.

Hi havia moments en què tant de deliri per mi

m'arribava a cansar, a posar frisós com una impertinència. Al cap i a la fi, fer revocar una sentència tan injusta com aquella no valia cap mèrit: una admiració tan extremosa em posava, doncs, en ridícul. I aquest ridícul em feia pujar els colors a la cara, i me l'havia d'empassar *velis nolis* per no cometre una crueltat. Però altres estones, amb més serenitat o *menos* nervis, veient més clarament les causes originàries d'aquella admiració... pobre Serrallonga!... fins m'arribava a commoure. L'infeliç, en tot era així, sempre havia obrat de la mateixa manera: anant a ulls clucs, sense brúixola ni timoner, investint o reculant segons la direcció de les onades que el xuclaven o l'empenyien violentament!

Durant el període de Borsa, ¡i que va arribar a somiar! Els deliris d'aquella època s'apoderaren d'ell d'una manera espantosa. ¿Pecaré d'immodest si dic que, si no em té a mi al costat, arruïna la família? Per carregar-se de paper i fruit de les sensacions atzaroses del joc, ¡quantes finques més no s'hauria venut, de les que ja es va vendre abans de posar-hi jo la mà! Sols per figurar en el Consell del carril de Vilaniu, es va desfer de dues masades magnífiques: i, si per aquells dies no va córrer igual sort l'heretat del Comellar, ben bé devia ésser per influències de la Fura, que allí continuava. Altrament, ell per si sol, n'hauria fetes de molt grosses. Allò de guanyar en un dia mils i mils duros, mal que els hagués de perdre l'endemà, l'engrescava de debò, encaixava admirablement amb sa imaginació borbollosa, amb la inquietud vibrant de son esperit, amb l'especial encís que per a ell tenia la lluita, i »amb la confiança cega que un vanitós com ell té en si mateix. Així, quan jo batallava per

enfrenar-lo fent-li veure que aquella embriaguesa bursàtil no podia durar, i que, a la fi, qui més hagués begut, més aviat i més fort rebentaria, es reia de les meves pors, em confessava que ell ja s'havia dit, com en Prim, —O faixa o caixa—, i acabava assegurant-me que jo el veuria milionari. Però va arribar el crac, va trobar-se amb els dits ajupits com tanta gent, i aquesta ferida d'amor propi, pel que es veu, me'l degué treure de casa, perquè no hi va tomar a posar els peus.

Ja feia dos anys que ni el veia ni en sabia gran cosa, quan una tarda de juny esplèndida i regalada, tot passejant pel Parc amb l'amic Armengol, a qui no havia vist de dies per haver estat un xic malalt, vaig recordar-me del *gran venjador* pres a la trista Ciutadella que Barcelona va arrasar, un dia, per fer-hi aquells jardins.

—A propòsit, home! —saltà el meu amic. — ¿No em deies, dies enrera, que no havies vist més en Bandereta ni en sabies res? Doncs jo te'n puc donar notícies, i de ben bona tinta!

—Que potser l'has vist, tu?

—A ell no: a ella. Per cert que ¿saps que l'havia vista, de núvia, estranya, però fresqueta, roja, passadora? Doncs a l'entrar al meu despatx, l'altre dia, semblava una vella: no la vaig conèixer. Quan es va asseure a la butaca amb la mantellina aplacada a l'oval de la cara, deixant entreveure tan sols com dues cintes de cabells negríssims a banda i banda de front, i amb el seu fill dret al costat, tot esblanqueït i esprimatxadet de cos i de faccions... ni treta d'un retaule.—

D'Armengol ja no parlava en broma, sinó molt seriosament. — Pobra dona!—vaig fer jo.—Deu ésser una màrtir.

—Ni més ni *menos*. Escolta, ha dona venia a trobar l'advocat. Al revelar-me qui era i manifestar-me jo estranyat que no acudís a tu, que ets el conseller del seu marit, eixugant-se unes llàgrimes amb el mocador, que duia ja prou mullat a les mans, va declarar-me, somicant, els seus motius, que eren d'haver d'anar contra el tal marit i creure que, per lo mateix, tu no acceptaries...

—Com! un divorci?

—Per a això venia.

—Valga'm Déu de Daniel! Ara sí que...

—Oh, sí! ara sí que bo veig: és boig, és boig! ¡Quantes vegades, escoltant aquella dona, em vaig recordar d'en Giberga amb reverència, quasi amb admiració! Es veu, noi, que aquell metget té bon cop d'ull.

—Doncs què ha fet, ara? quina n'ha feta? — vaig exclamar referint-me a en Daniel.

—Oh! que està a les acaballes! que l'hauran de tancar aviat: no hi ha més! Per això vaig desaconsellar un plet, que l'acabaria de precipitar, i vaig predicar paciència i abnegació, posant-nos a veure venir.

—És clar!—vaig fer jo, alegrant-me'n per caritat.

—Oh! però el que deurà patir, aquella dona! Imagina't que a mi m'ha confessat que, havent-se casat plena de temors, la nit mateixa de nuvis, però quan ja la cosa no tenia remei, els tals temors es van convertir ja en realitats terribles. «Aleshores— em deia ella— ja em vaig veure

perduda: vaig passar la nit plorant.» Segons ella, sembla que, notant-li una gran excitació per la befa que li havien jugat les germanes aquell matí, va provar de calmar-lo amb tendreses i consells, *ensajant* així el *plan* que la noia s'havia fet per amorosir aquell caràcter; el *plan* en el qual fundava totes les esperances que la van resoldre a obeir son pare. Però vet aquí que en Daniel, amb aquell urc de sempre i *cego* d'ira, prenent els precés de la pobra núvia per conats vergonyants de dominació, va sortir de fogó de tal manera, que va acabar pegant-li una bufetada formidable. La pobra xicota, davant d'un desengany tan *tremendo*, va quedar-se esglaiada per sempre més. «No em vaig veure sinó amb tres camins—va dir-me: —matar-lo, matarme o aguantar; i vaig preferir l'últim, encomanant-me a la protecció de la Verge.»

— Ja entenc — vaig dir jo; — perquè, si se'n toma amb son pare, fa a aquest víctima de les ires del boig.

— I, si bé ho mires, la Fura s'ho ben mereixia. Hala! els que teniu filles, no els *olvideu* mai, aquests exemples.

—Pobra xicota! Vet aquí el seu apocament! Però i després?

—Davant d'aquella humilitat d'anyell, o potser perquè el núvol va passar com tants d'altres, sembla que l'home no sols va penedir-se, sinó que va arribar a tractar la pobra dona amb desusat amor fins ara fa uns quants mesos. Jo crec que devien ésser com a derivatius, per a ell, les batalles que tenia amb ses germanes i a la *Bolsa*; perquè, un cop acabat això i posant-se-li la mar plana com un estany, ja em tens l'home altra vegada ensopit, allargassat a la poltrona, tot concentrat i de mal humor durant setmanes. Al cap i a la

fi, la dona *logra* treure'l a passeig; procura esbargir-li la tristesa dant-li conversa. Un dia, a l'arribar a casa, mentre ella es treu la mantellina, ell que dóna tomb a la dau, i, «amb aquells ulls, amb aquells ulls!», que diu ella (fins esporuguint-se a l'anomenar-los), se li posa davant, l'agafa amb urpes d'àguila pels braços, i, tot trasmutat de cara, li pregunta per què l'ha fet sortir. «Ai ai! —respon ella, dolorosament sorpresa, tomant-se a trobar amb el dèspota de la primera nit, que, gràcies a Déu, havia perdut; —¿que no ho has vist? no hem anat junts?... Per anar a passeig.» Llavors ell estreny les urpes fins a fer-la gemegar i xisclar... i crida: «Mentida, *embustera!* mentida! ¡Hem sortit perquè a tu et convenia... per a veure el teu galant!»

— Ara, gelós? Ai, pobra dona!... I ¿contra qui les ha enfilades? —

Aquí ja l'Armengol va esclafir a riure. No hi podia fer més: ja ho deia, ell.

— No diries mai contra qui! Contra en Giberga. —

En efecte: era tan desballestada, tan fenomenalment absurda, la sospita, per als que coneixíem els gustos i els fums d'en Giberga, que n'hi havia per a riure de debò! ¿Ell, darrera una pagesa disfressada de senyora, magra i descolorida com una figura de retaule? ¿Ell, l'enamorat de la matèria robusta i ufanosa, del luxe de la carn i de les sedes, darrera una estranyesa sense altre atractiu que el ben espiritual de la desgràcia? Jo mateix hi vaig riure de gust.

— Oh! és horrorós! és horrorós!... ¡El que no s'ocorre a en Bandereta no es pot acudir a ningú! — va exclamar el meu amic acabant de riure. — I bé — prosseguí, ja altra

volta en to dolorós: — des d'aquell moment terrible, ¿en vols, d'injúries i espants per a aquella dona, i fins per al menut, que abans era l'ídol d'en Daniel? Sota una quietud de sepulcre, fermenten en aquella casa tots els turments d'un infern. La pobra Salomè no és *duenya* de treure un peu al carrer, de rebre una amiga a soles, d'aixecar una cortineta de balcó. Aquell Otello de la barba roja i d'ulls grisencs ronda tot el dia per la casa, ofegant els passos i amb les ungles esmolades per escanyar algú. Si algun cop surt, és per fer una sortida falsa i veure, a l'entrar de *repent*, la *sombra* de l'*amant* que se li escorre per les parets, per sota els llits, que ho travessa tot com la del *Comendador*. I obre i regira i crida, i acaba ataconant la innocent *perjura* que té la traça d'enganyar-lo amb un escamoteig que ni el dels germans Dawenport. Ah! la vista de l'armari Dawenport... i que n'hi ha fet, de mal! Es fica al llit... (Ja fa temps que dorm sol per avorricióa a la dona: ¡quina contradicció! a la dona que no perd d'ull ni un moment!)... i, a lo millor, diu que es desperta, salta, escolta, i s'engega com una bala dins la quieta alcova de la Salomè i del nen amb un ganivet a la mà dreta, la *palmatòria* a l'esquerra, i cridant: «Ah! ja us tinc! ja us tinc!» Aquells sants cossos dormien, si no en la pau dels altres sers honrats, en braços de la innocència i a *lamparo* de la més gran foscor... i, no obstant, en Daniel ha sentit xiu-xius, fins ha entès paraules amoroses i ha vist claror, i un esqueix d'ombra li ha ballat per la paret i se li ha fos pel marc de la porteta del lavabo. I la dona i el fill es desperten esgarrifats, pregunten, s'agenollen, juren, i ell, brandant el ganivet, els maltracta, els insulta, els amenaça, i

torna a mirar sota els llits, darrera les cortines, dins els armaris, i ho tira tot a rodar.

— Ui, ui, ui! Pobres criatures!

— Oh, sí! ja t'ho he dit: terrible! terrible!... Ah! escolta: encara fa més. De vegades, mal desvetllat, ha tingut l'al·lucinació que la Salomè ni dona és, sinó un lladre que, escapant-se, s'ha ficat en aquell llit. I, clavant-li l'urpa al coll, ha provat d'escanyar-la, l'ha deixada per morta, i, als crits esgarrifosos del nen, ha acabat ell per tornar en si, l'ha reconeguda, s'ha posat a plorar desesperadament, s'ha esbalegat des del balcó cridant *socorro*, i *serenos*, veïns, servei, han hagut de presenciar, en el sagrat de l'alcova, aquelles escenes *tremendes*.

— Però i que no el veu, el metge? que no li fan res?

— Vet aquí un altre plet per a la pobra dona. Obrant amb un seny extraordinari, va enviar a buscar un estrany que ni de mil llegües pogués recordar a son marit res d'en Giberga. ... Però de res va servir-li. Què dic! va ser pitjor: en Daniel se les va enfilar que el nou metge *lenvenenava*, que era un còmplice d'ella per a fer-lo desaparèixer.

— Jesús, Maria, Josep! Sí que estem perduts!

— No t'ho he dit? Ja és cas de manicomi: aquest home està en ple deliri de persecucions. Per això m'ha semblat que tota acció judicial que no sigui per a tancar-lo fóra una imprudència temerària, una crueltat.

— Sí, però aquesta pobra dona està en capella! un boig així el millor dia la mata!

— Per això ha pres precaucions: s'ha posat son germà al costat, i, gràcies a això i que sembla que fa uns quants

dies que ell està com *atontit*, va poder donar aquella escapada aquí.

— I ¿no t'ha dit de què li ve, aquesta nova sobreexcitació, a en Daniel? ¿És que va perdre molt a *Bolsa*?

— Ja n'hem parlat, i... com que no és *tonta* ni molt *menos*... fins ha tingut una frase: «Sí—em va dir: — el més gran tresor que podia perdre... la il·lusió de fer-se ric, el darrer gira-sol que li havia florit a l'hort.» Però i ca! què et creus? Doncs sàpigues que aquesta dona no l'ha vist pas boig fins ara mateix. A Vilaniu encara no el tenen per tal: els que han presenciat aquells drames de nit... (sembla increïble: eh?)... doncs sospiten d'ella; els *menos* mal previnguts segueixen sostenint el que sempre han sostingut a despit de la veritat: que en Serrallonga beu. Ningú no diu que sigui boig, fora dels dos metges que ja van sostenir també que ho era son pare. Els altres, començant pel vell Giberga i acabant per l'últim que el va visitar, són del parer contrari: no donen a la cosa sinó una importància passatgera. La Carolina, la geperuda, diu que diu que son germà porta un veneno al cos, i ja et pots figurar a qui deu penjar el delicte.

— I l'Adela? —vaig fer jo.

— Suposo que deu dir el mateix... si se n'ocupa. Perquè no sé si saps que, havent tirat la capa al *toro*, l'Adela ara viu aquí amistançada amb en Pons, l'avocat que els va dur el plet a primera instància.

— Ah, diantre!... Quina família!... Però i ¿de què viuen, amb en Pons?

— Ah! de lo d'ella. Ell no fa res, i diu que es passeja tan *maco*.

— Alça, Pilili!. Doncs, i la Carolina?... que també viu amb ells?

— No: ella segueix allà dalt amb l'antiga criada que els servia, l'única que sap aguantar les seves renoqueries i fa la caritat de cuidar-la. —

Aquí enfilàvem el passeig de Colom, i, poc després d'una lleugera digressió entusiàstica sobre la temperatura deliciosa que feia en aquella hora crepuscular de la tarda entremig de les palmeres i la fresca salabrosa de l'airet de mar, vam tornar a allò d'en Serrallonga per en Giberga, a qui jo veia en perill de les ires d'aquell i com causa immediata de ses actuals exaltacions.

— Com vols dir?... —féu l'Armengol rient. — ¿Perquè n'està gelós?

— No, Armengol, no; no riguis. Aqueixa gelosia, tan infundada i ridícula, me la miro jo com un producte estrafet d'una causa tristament *sèria*. El pobre Daniel no se n'adona, però a mi em sembla que ho veig clar. En Giberga l'ha qualificat de boig en converses; en Giberga va dar un dictamen en aquest sentit en l'expedient d'incapacitat de què vaig parlar-te; en Giberga va proveir d'arguments en Pons per a la trista demanda del plet... Doncs, dins del cervell d'en Daniel, la figura d'en Giberga (no ho dubtis) ha pres cos i caràcter de perseguidor inclement, infatigable; de lladre traïdor de la seva felicitat. Ai! i que en té poca, la humanitat, de misericòrdia per a aquests enteniments malalts, que hauria de tractar com flors d'estufa en honra

seva i per dever sacrosant! Oh! no ho dubtis: jo no sé si hi ha lesió, com en Giberga suposa, o si no n'hi ha; les causes deies malalties mentals (l'etiologia, que ell en diu) les tindran o no, els metges, conegudes... potser sí: jo no ho sé pas; però a mi em sembla que no pot ser; que és un misteri tan gran, tan insondable, com el de l'essència i funcionament de la raó mateixa. I, quan jo considero això i penso que dintre tot ordre misteriós la major precaució és poca, m'escriuixo de veure com, savis i ignorants, venim tractant els cervells fluixos. ¡Quantes vegades no m'he penedit del que tu i jo, criatures encara i per criatures que fóssim, vam fer al pobre Daniel a la *Ciutadela*! ¿No ens tocarà també una part de culpa en el desastre de què em parles?

—Home, bome! quina era, la nostra intenció?

—Ah! aquí anava. Vull dir que, amb intenció o sense, però sempre amb una imprevisió cruel, començant pels de la família i acabant pel darrer xaval de carrer, la societat en massa és qui empeny i estimba a aqueixos fossars de carn viva que en diem *manicomis* el noranta per cent dels que hi pateixen. I això és horrorós, Armengol! Aquí tens, per exemple, en el nostre cas, el comportament de les germanes, el d'en Giberga...

—Les germanes!... Que no ho veus? ¡si són tan boges com ell!

—¡La maldat es pot confondre tan fàcilment amb la bogeria, quan no es mira prim!... I en Giberga, si és un esperit despert, si coneix la freno-patologia com suposa, si no nega la influència que sobre la raó han de tenir, com

tenen, les emocions, les causes morals... ¿com, com m'explicarà honradament la seva conducta? ¿A què dictàmens ni converses que havien de fomentar el progrés del mal?

— Però, home!, ell ha parlat en to científic. ¿Que et negaràs tu a dar el teu parer sobre una qüestió de dret, a fi que la part que no té raó no es quedi arruïnada? Sempre has estat sentimental; però, francament, avui t'hi trob... —

Una gran cridòria, acompanyada de corredisses que provenien d'un escamot de gent apilat al mig del passeig, trencà la paraula a l'Armengol. Vam córrer a veure què era, sortejant el perill d'entrebancar-nos amb els pillets que, com conills del cau, s'escapaven per les escletxes dels grans, tots arruixats i baladrers.

—Què hi ha? què hi ha?

—Ca! un boig —deia, somrient, qui es dignava contestar-nos.

El cor em va fer el salt que en aquella ocasió es comprèn que em fes. La gatzara que aquella gent movia ¿no era exemple palpable del fonament de les meves queixes? Segurament per això és que l'Armengol i jo vam posar tant de petge a traspasar la massa compacta d'aquella multitud enjogassada que ens malmetia a empentes i cops de colze.

Ni mai que ho haguéssim fet! Més ben dit: ¡beneït siga Déu, si a ell vam deure aquella inspiració! Al mig del rotllo hi havia un home desencaixat de cara, tot pàl·lid, molt alt, barbut, roig de pèl i grenyós, que, mig espellissat, sense corbata, un barret de palla abonyegat al cap i enlairada al cel la mirada, una mirada esmorteïda, mat com el mateix

color de son rostre, aixecava una porra en l'aire, pronunciava mots incoherents interpel·lant algun fantasma que no vèiem, i, de sobte, flist-flast!, repartia garrotada a dreta i esquerra, aixecant la gran cridòria, fent xiular l'aire mateix. La multitud celebrava llavors amb rialla imbècil i escandalosa la traça amb què havia sabut salvar-se d'aquelles garrotades de cec eixamplant ràpidament el rotllo en què tenia tancat el boig i que no es passaven dos segons que no tomés a estrènyer per veure com els més insolents s'atrevien a trencar les oracions de l'infeliç, qui estirant-li l'americana, qui pessigant-li una cuixa, qui tirant-li fang al barret o burxant-lo amb un bastó.

Quan vam descobrir que la víctima d'aquells salvatges era el pobre Serrallonga, el primer impuls nostre fou d'empaitar a tothom a garrotada seca, i no de cec, no, sinó ben de dret i al mig del cap, per si amb l'espuma del cop els enceníem la llum de la consciència, que tan apagada tenien. Jo, amb no tanta sang freda com l'Armengol, crec que vaig brandar el bastó i tot damunt d'algú; però el meu amic m'advertí del perill que corríem, i, seguint son consell, vaig eixir a despertar un parell de municipals que, més avall, badaven, com de costum, ensems que ell es dava manya a pescar algun cotxe buit al pas. En el mateix passeig teníem una casa de socors, i allà ens vam endur el malalt, fent córrer l'escamot de salvatges, que enronjà el cotxe xiulant, rient, tirant-nos alguna pela de taronja, no sabent renunciar encara a sa presa.

Bé el vam mirar, en això, al boig, pel camí! bé el cridàvem per son nom, i el contemplàvem amb somrís

manyagós i li tocàvem la mà amb dolçor, i sol·licitàvem sa atenció per tots els mitjans suaus que se'ns ocorrien!... Tot inútil: com si fos sord, com si fos cec. Aquella mirada esbarriada, divagadora, es travessà amb la nostra sols un cop en son curs fluctuant i misteriós de la terra al cel. Es veia ben bé que l'home havia perdut el record, la noció de sa existència, la facultat perceptiva de la vida exterior; que era sord i cec a ella, com si se li hagués escapat l'ànima i anessin, els transmissors d'aquesta, moguts per un rodatge desenfrenat. ¡Quina cosa més retrista, més misteriosa, més punyent, Déu meu!

A la casa de socors no ens el volien rebre per raons especioses d'administració; però a la fi ens concediren un descans, i allí vaig estar guardant el desgraciat fins que l'Armengol va poder venir amb una ordre governativa manant que provisionalment fos tancat a l'Asil dels Pobres.

Llavors vam telegrafiar a la dona, que va comparèixer l'endemà, tota desolada, dient que creia a en Daniel al mas dels Escobills, cap on havia eixit a preparar la segada feia dos dies, i que ara, coneixent al masover com ella coneixia, sospitava que el nou atac devia provenir d'alguna disputa forta. Sortosament, i gràcies al consell dat dies enrera per l'Armengol, la pobra dona venia ja amb els documents principals que l'impiadós formalisme espanyol exigeix, fins en el cas més peremptori, per a tancar un alienat; i al cap de quaranta vuit hores, arrodonits tots els requisits i dats tots els passos, en Daniel pogué ésser traslladat a un gran manicomi d'Horta que, no sé per quina tremebunda irrisió,

era anomenat *el Paradís*.

IX

Clavat em vaig quedar en llegir la carteta de l'Armengol. «¿No feia tres mesos que l'havien tancat al manicomi, i... ja mort? Pobre Daniel!»

I vaig sentir un moment aquella sensació de sorpresa, de soledat i de fred que promou sempre la mort, fins a mil llegües del cadàver. — Pobre Daniel! — vaig tornar a exclamar, encara amb el paper a les mans. A través d'una llàgrima que m'enterbolí la vista, va semblar-me que veia tombat d'esquena i abocat al quadro de l'últim any de curs, que tenia allà a dos passos, el client entusiasta, el meu pobre adorador. ¡Tota sa història llastimosa va desfilar pel meu cervell! se'm nuà una vegada més el cor pensant que fins jo havia de figurar a la llista dels fautors d'aquell desastre! I la figura d'en Daniel, oblidant les nostres befes de la presó, dipositant-me la seva confiança quan quasi ningú en feia cas, no trobant mai forma ni mesura suficients a deixar-me demostrada sa gratitud, ressorgí a mos ulls no poc engrandida pel record de generositat que em deixava. Jo havia d'anar al seu enterrament: el cor m'hi duia: era ja l'única cosa que podia fer en desagreuament de la meva criaturada de l'any 68, en justa correspondència a les simpaties que m'havia tingut el difunt, en honor a la

memòria de son cor.

I, a primera hora d'aquella tarda de setembre, vaig prendre un cotxe, vaig anar a cercar l'Armengol, i ens vam fer portar al Paradís.

El meu amic estava més trist que jo mateix. Havia vist la vídua, havia vist el menut, i aquell quadro d'aflicció, suscitat sobtadament per una sorpresa brutal de què encara no es daven ben bé compte mare i fill, li havia partit el cor.

—Figura't — em deia — que aqueixa pobra gent ha sabut primer la mort que la malaltia, si així es pot dir en aquest cas. La darrera notícia que havia tingut del malalt era el *parte* corresponent a l'agost, rebut fa quatre dies, en què el director de l'establiment assegurava que en Daniel estava molt més tranquil i lúcid, cosa que permetia, encara que vagament, tenir esperances de poder millorar aviat el pronòstic. La dona s'havia *entregat* ja tant més a la il·lusió de veure-se'l curat i a casa en quant circumstàncies tristíssimes, i curiosíssimes al mateix temps, ho feien doblement desitjable. En aquestes condicions, és clar, la notícia de la mort, sense cap preparatiu previ, ha estat el que se'n diu un cop de massa al mig del cap.

—Circumstàncies curiosíssimes, has dit?...

—Sí: la de veure aquelles descastades de germanes (les que van, un dia, intentar arrencar del jutge una declaració d'incapacitat) mostrar-se ara les més geloses defensores del germà, sostenint que no era tal boig, sinó víctima d'una càbala infernal de la dona i la seva família per a manejar els interessos com millor els convingués; i la de tenir, aquesta calúmnia, mig Vilaniu *soliviantat* contra la

pobra muller i els seus parents.

—Què dius, ara? Però ¿que no han vist, en els diaris, com anava, l'infeliç, i què feia, pels carrers de Barcelona? que no els diu res, el testimoni de tants metges com van veure el malalt a la casa de *socorro* i a l'*assilo*, abans de tancar-lo al manicomi? ¿De manera que ni aquell enfadós expedient basta?

—No t'escarrassis, noi. Ni l'interès ni l'enveja no seran mai sincers. Les germanes no pensen sinó que la Salomé Argila i el seu nen les han suplantades en l'herència del germà, i tota aquella massa informe de serpentes que duen de seguici cueteja perquè se sent trepitjada. Això a més a més que.... (en fi, en nosaltres mateixos se n'ha fet una prova)... jo no sé què tenen de tan misteriós i repulsiu com la mort mateixa, les malalties mentals, que ningú no hi vulgui creure sinó tocant-les.

— És cert—vaig dir jo pensant en les antigues discussions amb en Giberga i en el temps que vam trigar a veure el boig que tant en feia, també, que teníem davant.

— Aquí ho tens —va afegir encara l'Armengol. — ¿No comprèn tothom la mort per una ferida al cap, per una meningitis, per una apoplexia... per una lesió qualsevol al cervell?... Doncs ¿per què han de preguntar, ara, de què ha mort en Serrallonga, i han d'anar buscant, com jo mateix, la causa en un altre ordre de malalties?

—Just, just: jo també t'anava a preguntar de què havia mort.

—Oh, sí, tots! si tots fem el mateix!—

I aquí vàrem callar, i, mig ensopint-me amb el

remoreig del cotxe, tot dant voltes a l'explicació d'aquell misteri, vaig pensar. ... Però ¿que ho sé, jo, què em deia ni què pensava? ¡La sort desgraciada de l'infeliç que anàvem a enterrar pesava sobre el meu cor! La iniqua conducta de ses germanes envers la vídua m'havia acabat de contorbar.

Ja érem més amunt dels Josepets quan se'ns van avançar tres cotxes, dintre un dels quals l'Armengol reconegué el fillet del difunt al costat d'un minyó, roig de cara i endolat, que era ben bé en Ramon Argila, germà de la Salomè.

—Allí dins deu anar-hi la *viuda* amb son pare —va dir el meu amic. I va dar al cotxer, que es prenia massa amb calma la pujada, l'ordre d'apressar-se.

Tot aquell carrer llarguíssim, de casetes baixes i, perfumat de jardins i amb grans bretxes obertes sobre el mogut panorama dels poblats turons de Vallcarca, que unes hores m'extasia i d'altres m'entristeix, va desfilar als meus ulls com una cosa morta, més aviat enfadada que interessant.

Per fi, arribant als tres camins, vam emprendre el solitari de la dreta, embolcallats els quatre cotxes en el mateix núvol de pols, i quinze minuts després paràvem davant d'un reixat tapat fins a gran altura, sever com el d'un cementiri. Per ell vam entrar al cap d'un minut, trotant per un ample caminal cobert de grans arbres, desenrotllat en corba i fent baixada cap a la dreta, fins al peu del gran jardí anglès que precedia l'establiment.

Ni pel caminal ni pel jardí no es veia ànima vivent, i, quan vam baixar dels cotxes la vintena de persones que

duien, no vam sentir altra remor que la d'un brollador de doll bastant gruixut i la del xerrateig dels ocells ajocats pels arbres. El mateix establiment, una d'aqueixes construccions aplatades, interminables, simètriques, amb la capella enlairant-se al mig, el departament d'homes a una banda, el de dones a l'altra amb igual nombre de reixes i balcons i portes, sense que ningú hi guaités ni que ni una veu s'escapés de ses escletxes, era d'una fredor que em travessava els ossos.

L'Armengol va presentar-me al menut i a la vídua; i aquesta, en sentir el meu nom i aixecar els ulls per mirar-me, sorpresa, sens dubte, d'algun record afectuós, va rompre a plorar amargament, llançant-se als braços de sa germana gran, única altra dona que venia amb la comitiva. Son pare, son germà, van atansar-s'hi amorosos; i nosaltres, per no lligar amb la nostra presència aquella expansió santa, vam desaparèixer pels jardins. Bona estona vam estar rodant, sense brúixola ni esma de parlar, en mig d'aquelles soledats de cementiri, a què daven major caràcter de tal uns certs quioscs i pavellonets escampats per les vores dels caminals, en forma més de panteons que d'altra cosa, fins que vam fer cap a una gran terrassa, arenada i voltada d'arbres i pedrissos, que ho dominava tot. La gran colzada del Tibidabo, que, avançant cap a nosaltres, ens interceptava el ponent, abiaixava llavors d'ombra humida la meitat d'aquells jardins, abrigallant amb ella tot el llarg de l'edifici. I aquest se'ns presentava enclotat davant d'un tossalet erm i ronyós que, escalonat amb altres igualment pobres, ens amagava Barcelona com si en fóssim a mil

llegües. Mirant a l'esquerra, dominàvem la plana d'Horta i Sant Andreu, amarada de sol, poblada de caseriu variat, i teixida de camins i ferrocarrils. A voltes vèiem les fumarades dels trens, sentíem llurs braols de vida; però involuntàriament els nostres ulls tomaven a caure del cantó de l'establiment, d'aquell hospital trist, impenetrable, com encantat, com misteriosament mort. Aquella absència de moviment i aquell silenci ens glaçaven l'ànima. Ni boigs ni savis no es veien enlloc. I un es preguntava: —Doncs i què? ¿És que la mort, la desaparició absoluta d'un semblant nostre, no significa res, aquí? ¿Per ventura, la família desgraciadíssima que ha vingut a recollir les despulles del qui fou son cap i puntal, no mereix ni l'atenció d'ésser rebuda per altre dependent de la casa que el porter?—

D'allí albiràvem encara la negror de la comitiva apinyada al voltant de la vídua al mig de la placeta on l'havíem deixada; i, comprenent que tots ells estaven sense esma ni acció de moure's per falta de guiador, tant d'abandonament ens va remoure el fel. Vam córrer a reunir-nos amb ells, i l'Armengol no va parar fins a ficar-se a l'administració. Però, ah!, no per a eixir-ne amb l'administrador ni cap facultatiu de la casa!... sinó amb un criat, que ens va acompanyar al recó més apartat de l'edifici i amagat dels jardins, per obrir-nos allí la porteta d'una construcció baixa i miserable, que podia ésser ben bé la carbonera de l'establiment. Dins d'ella, ja estès a la caixa destapada, col·locada damunt d'un baiard, al peu d'un altaret de nyigui-nyogui, en el qual, per única llum, cremellejava una xinxeta, vam veure el cos del qui fou el nostre amic,

marit d'aquella vídua traspassada, pare d'aquell orfenet desnarit i pàl·lid, que es va quedar contemplant-lo, espalmat, amb els ulls secs i amb les faccions contretes per l'esglai de qui veu per primera volta l'obra de la mort.

«Aquell era son pare, el qui tant l'havia adorat, que se'l menjava a petons, que se l'enduia a cavall, que l'omplia de joguines, que feia aquella cara tan trista, abrigant-lo tant i tant, quan el veia malaltet; i també aquell... ai! ai!... que, més pròximament, li havia pegat tantes vegades, que l'havia esglaiat tantes nits amb el ganivet a la mà i aquells crits esfereïdors dins de l'alcova, fora al balcó, davant de tota aquella gent que pujava a altes hores de nit, guiada per la llanterna del *sereno*; jaquella llanterna que a ell li acabava d'ofegar el respir! Oh! no! ell havia tingut per pare un espectre, una visió que havia pres tres formes distintes: la de l'amor, la de la ira, la de la mort!» I la criatura no podia apartar els ulls d'aquella testa ajaguda, escabellada, immòbil, embotornada i del color del marbre vell, que tenia encara el front estranyament solcat i els ulls oberts envidriats, i que semblava fitar-lo, a son tom, amb un cert gest de dolor, molt agre, marcat a les commissures dels llavis. I no comprenia per què duia aquella brusa de llana cendrosa que abans mai no li havia vist damunt, ni com, al contacte dels llavis de sa mare, que se li havia agenollat al costat, aquella mà llarga, nuosa, no s'estremia ni es bellugava, ni perdia el color de cera. «Oh! que rendit, que aclaparat dormia aquell cos!»

De sobte, darrera els que estàvem abocats a aquella porta amb el més respectuós recolliment, es va sentir un

brogit estrany de veus i passos irreverents que ens va fer tombar el cap a una. L'Adela i la Carolina, llançant foc pels ulls i més blanques que un paper, lluitaven per desfer-se dels braços de dos homes que no les volien deixar anar. Jo, encara prenent al revés la intenció que duïen, vaig fer un pas enrera amb respecte; però tot seguit s'aixecà un gran rum-rum al voltant meu, i en Ramon, obrint-se pas a cops de colze, va saltar dins de la capella arrencant-ne sa germana a corre-cuita. ... Oh boig! trista sort la teva, puix fins després de mort portes raons, se't discuteix, trastoques, com per contagi, els de ta pròpia sang! ¡Prou sap un que no és pas per tu, infeliç, sinó per allò que tu deixes!... però ¿no és encara més horrorós l'escàndol? A evitar-lo anava aquell minyó arrossegant sa germana a fora amb el més noble impuls del cor. Ab! tot fou inútil davant el batibull que allí van armar les *desfregades*! Estira d'aquí, empeny per allà, l'Adela, que era tan alta, va veure la direcció que la vídua duïa, i va eixir-li al pas, a dos metres de la porta. N'hi hagué de prou amatents que li van saltar davant per impedir sa embranzida de tigre; d'altres l'arrapaven per darrera, fins esqueixant-li el *manto* negre que la cobria de cap a peus; però, així i tot travada, ella crida que crida:

—Assassina! *envenenadora* del meu germà! lladre!... fora d'aquí!—

La pobra vídua va començar a tremolar, va defallir, i, escorrent-se dels braços d'en Ramon, va caure agenollada a terra sense coneixement. Son fill Nasiet se li posà al davant com un gosset fidel a punt de bordar, i germans i adherents la van enronar per auxiliar-la, mentre altres ajudaven a

empènyer a fora l'escandalosa de l'Adela, que, en retirada i tot, seguia encara insultant. De sobte vam sentir llavors un flast! formidable, i vam veure que l'indignat germà, arribant davant d'aquella escandalosa, li havia deixat pintats els cinc dits a la cara.

—Eh, eh!—vam cridar tots. — Prudència! Prou! Respecteu el mort! — Però ja l'*amic* de l'Adeia s'havia abraonat amb en Ramon, i aquest l'havia tirat per terra desfent-s'hi a cops de puny com a bon pagès, quan tot ensems s'aixecava un altre avalot escandalós al voltant de la desventurada vídua. I era que aquesta acabava de rebre a la cara una escopinada verinosa de la geperuda, la qual, aprofitant el garbuix i fent-se fàcilment fonedissa per sa baixa estatura, havia pogut arribar allí sense ésser vista. Però tampoc aquesta no anà a Roma per la penitència; que a Roma no s'hi arriba rodolant com la va fet rodolar a ella una guitza ben encertada del vell Argila. Encara la veig per allí a terra feta un cabdell amb el *manto* negre, els llavis enribetats de bromera, guitejant d'ací d'allà com caiguda en el parany.

El renou dels que volíem posar ordre i acabar amb aquest episodi escandalós era gran: anàvem i veníem predicant pau i prudència, i ningú no ens escoltava, ni compareixia un sol individu de la casa a imposar sa autoritat, ja que no a donar auxili als que mester n'havien. Els jardins seguien solitaris, l'establiment immutable, sord a tot quant s'esdevenia a fora, com el gran panteó d'aquell fossar de la raó i del sentiment. Era tan impensat, tan esgarriós, tan bestial, allò que vèiem, que n'hi havia per a

creure en la influència malèfica com d'una malura que empestés la raó dels que s'atrevien a trepitjar el llindar d'aquells jardins. No sé pas les absurditats que en aquell tripijoc se'm van entretopar pel pensament, ni el que hauria durat i com hauria acabat allò, si no s'obre de cop una porta immediata a la capelleta, construïda a la tanca del jardí, en mig de la qual, i a contrallum d'un sol roent, apareix, amb sorpresa de tots, la creu parroquial de la comunitat, que venia pel mort. Els sis o vuit capellans que la seguien van entonar, impassibles, el *Dies ira* des de l'altra part de la paret; i aquest cop d'efecte inesperat, teatral, profundament dramàtic, va escampar els contendents, retornà les desmaiades, i restablí ben de pressa la veritat dolorosa que ens tenia allí reunits.

Llavors en Pons i l'altre amic de les germanes, tots coberts de pols i fins esqueixats, van allunyar-se avergonyits; d'altres van prendre l'esporguïda vídua per endur-se-la en un cotxe, i una dotzena d'homes, encaparrats pel que acabàvem de presenciar, vam agrupar-nos darrera el dol, format per l'orfenet, son avi i son oncle. I, amb pas silenciós i trist, vam emprendre aquell caminet exterior, precedits de la comunitat i el carro mortuori, sense haver vist encara ni un facultatiu, ni un mal administrador; ningú de l'establiment que vingués a dar un adéu a les despulles de son hoste.

—Com si se'ls hagués mort un gos!—vaig exclamar, indignat.

—Però ¿d'on has tret—em va dir llavors l'Armengol amb profundíssima amargura—que on presideix una oficina

hi pugui haver l'amor, ni la caritat, ni la pietat llagrimosa que busques? L'ordre, el reglament, una habitud rutinària, el lucre, hi ofegaran sempre el sentiment. Això és un hospital que acull els ferits de la batalla eterna: les baixes ni s'hi compten en tant que hi arriba un altre a ocupar el llit encara tebi. Sempre seràs un noi!—

Però jo, abaixant el cap, vaig dir entre mi:

—Déu m'ho conservi i ens perdoni a tots.

Agost de 1898.

Quant a aquesta edició electrònica

Aquest llibre electrònic prové de la versió en català de la biblioteca digital [Wikisource](#)^[1]. Aquesta biblioteca digital multilingüe, feta per voluntaris, té l'objectiu de posar a disposició de tothom el major nombre possible de documents públics de tota mena (novel·les, poesies, revistes, cartes, etc.)

Ho proporcionem de manera gratuïta gràcies a que els texts utilitzats són lliures de drets o sota llicència lliure. Podeu utilitzar els nostres llibres electrònics de manera totalment lliure, amb finalitats comercials o no, respectant les clàusules de la llicència [Creative Commons BY-SA 3.0](#)^[2] o, segons s'hi escaigui, de la llicència [GNU FDL](#)^[3].

Wikisource està constantment a la recerca de nous membres. No dubteu en col·laborar amb nosaltres. Malgrat la nostra cura pot ser que s'escapi algun error en la transcripció del text a partir de la digitalització. Podeu indicar un error en [aquesta direcció](#)^[4].

Els següents contribuïdors han permès la realització d'aquest llibre :

- KRLS

-
1. [↑ https://ca.wikisource.org](https://ca.wikisource.org)
 2. [↑ https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.ca](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.ca)
 3. [↑ https://www.gnu.org/copyleft/fdl.html](https://www.gnu.org/copyleft/fdl.html)
 4. [↑ https://ca.wikisource.org/wiki/Ajuda:Informar_d'un_error](https://ca.wikisource.org/wiki/Ajuda:Informar_d'un_error)